БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫ ЖЫҢАР!

ШЫН

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының
Тыва область болгаш Кызыл хоорай комитеттериннің,
ажылчы чоннар депутаттарының область Совединиң органы

1928 чылда үндезилетингеи

1954 ОКТЯБРЬ 23 СУББОТА № 211 (3148)

ӨРТЭЭ 20 КОП.

БӨГҮНГҮ СОЛУНДА:

Область Совединиң күүскомунда (1 арын).

Сталинград ГЭС-тин тудуушкунунда (1 арын).

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНДЕ (1 арын).

Социалистиг чарышка бирги черни ээлээн (1 арын).

Чер болгандан (1 арын).

В. Куренев.—Шажын номналының реаксылыг утказы (2 арын).

Н. Конгар.—Совхозтарның көргүзүглери (3 арын).

А. Нзумов.—Чер сайзырадыкчыларының каракка көзүлбес дузалакчылары (3 арын).

С. Алеет.—Өзүп турар суур (3 арын).

М. Таржай.—Алды чылдың дургузунда (3 арын).

С. Баянов.—Сигенни шыңгыы кадагалаар болгаш бүгү саваңны сарааттаар (3 арын).

Д. Сюрюн-оол.—Келир чылдың тарылгазынга четчир, эки чыныарлыг үрезиннерни уруп алыр (3 арын).

Улус демократиязының чурттарында (4 арын).

Францияның Коммунистиг партиязының ТК-зының пленуму (4 арын).

Тайваньны АКШ-тың эжеп турарынга удур (4 арын).

Индияның премьер-министри Нерунуң Пекинде келгени (4 арын).

Парлалганың чагыдылгазын болгаш тарадылгазын экижидер

Совет парлалга, чаа хевирниң парлалгазы болур. Социализмден коммунизмче чоорту шилчилгениң үеэнде парлалга ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң күүчүлүг чепсээ болуп турар. Парлалгага калбак массаларның сонуургалы канчаар-даа аажок өскен, солун, сеткүүлдер совет кижиниң амыдыралыне улам ханылап кирген.

Парлалга болза, марксизм-ленинизмниң улам-на тиилеп турар идеяларын массаларже чедирип, амыдыралчы совет патриотизмнин, пролетаржы интернационализчы болуп чоруктун бүзүбас акы-чүмүлүнгы найыралдың идеологиязын пропагандалап, коммунистиг тургузуушкуннуң соруглаларын күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастап турар.

Совет кижилериң материалдыг болгаш культурлуг негелделерин хандырар дугайында Коммунистиг партияның политиказын парлалга пропагандалап турар. Кедээ ажыл-агыйның, улустуң хереглел түүлдерин бүдүрериниң чаа, күштүг кедүрлүүшкүнче угланган Коммунистиг партияның болгаш совет чазактың салган төөгүлүг шиитпирлери-биле чепсегленгеш, анаа сорук кирген совет кижилер чуртка аш-чемниң болгаш үлетпүр бараанналарының албекшилин тургузар дээш шудургу демиселди чорудуп турар ам бо үениң байдалдарынга парлалганың ролю болгаш ужуруузазы улам өскен.

1955 чылдың солуннарынга болгаш сеткүүлдеринге чагыга эгелээн. Чагылганы районнарда, колхозтарда, совхозтарда, МТС-де, үлетпүр бүдүрүлге черлериндe, суурларда организастап эгелээн. Солуннарның сеткүүлдериниң чагыдылгазының планын күүседири, оларның тарадылгазын чогуур ей-шаанда организастаары партия болгаш совет органнарның мурнунда турул турар чугула соруглагларының бирээзи. Чүге дээрге, идеология ажылының чугула участоктарының бирээзи болза, парлалга болур.

Мурнуку чылдарның практиказындан алгаш көөрге, эң ылаңгыя, область болгаш район солуннарының чагылдазы области дыка четпес организастатыныш турган. Районнар болза, алган планнарын күүсеттээннер. Чөөн-Хемчик районунда 1954 чылда чүгле 223 экземпляр «Шын» солун бар болуп турар. Ол районнуң «Большевик» колхозта 10 экземпляр солун бар. Ол он калбак солун болза, школаның болгаш колхоз конторазының чагыткан солуннары болур. «Большевик» колхозта партия эге организациязының секретары эш Тамбы-Сюрюн, суму Совединиң даргазы Тамдын-оол болгаш коммунист эш Серенмаа оларда чаңгыс-даа чагылга чок. Сталин аттыг колхозта 20 ажыг коммунистериң иштинден чүгле 10 кижиде «Шын» солуннуң чагылгазы бар. Сут-Хөл районуң Жданов болгаш Калинин аттыг колхозторда коммунистерден каш-ла кижи чагылгалыг болуп турар. Бай-Тайга району 1954 чылда «Шын» солуннуң чагылдар планын бежен хуу безин чедирбээн. Чагыкчыларга солуннарның чедирилге, тарадылгазы кончуг багай чоруп турар. Ыраак-узак черлерде туруп турар малчыннарга солун тарадылгазы кончуг багай тургустунган. Чагыткан солуннар чогуур ей-шаанда ээлериниге четпейн турар. Мал ажылының мурнакчыларының дуржулгазын болгаш мал ажылынга аар күш кирер ажылдарны чиигеткенин колхозтарның болгаш совхозтарның бүгү мал ажылдакчыларынга пропагандалаар ажылдың чугулазын сентябрь Пленуму онзалап демдеглээн. Солуннарда, сеткүүлдерде партияның болгаш чазактың директиваларын, айтыышкын шиитпирлерин күүседири-биле мал ажылының мурнакчыларының дугайында лекцияларны, беседаларны, сүмелерни болгаш айтырыгларга харыыларны парлап үндүрүп турар. А ынчаарга малчыннарга бо солуннар болгаш сеткүүлдер четпейн турар. Парлалга тарадылгазының дугайын партияның чамдык райкомнары хереккe албайн турары канчап-даа таарышпас. Бо ажылды партия райкомнары шуут харыылаар херек.

Ылаңгыя Союзпечатьтың Кызыл хоорайда болгаш районнарда салбырларының, почта салбырларының ажылын партия организациялары удуртур болгаш контрольдаары чугула.

Солуннарның болгаш сеткүүлдериниң чагылгазының планын күүседири-биле каны оларның тарадылгазының ажылынга чогуур кичээнгейни салырынче партия, совет организациялары хөй-иитиге даяныр херек.

СЭКП ТК-ның сентябрь, февраль-март болгаш июнь Пленумнарының төөгүлүг доктаалдарын күүседири-биле кедээ ажыл-агыйның мурнакчыларының дуржулгазын болгаш чедишкиннерин көргүзүп турар кедээ ажыл-агыйга хамаарышкан солун, сеткүүлдерни калбак-биле чагыдарынче кедээ интеллигенция чоннуң ортузунга агитас-массалыг ажылды калбартыры чугула соруглга болур. Ылаңгыя область солуннарының чагыдылгазы кедээ черлерде кончуг эвээш болуп турар. Колхозчу өг-бүле бүрүзү солун, сеткүүлдүг турзун дээш тайылбыр массалыг ажылды райкомнарның пропаганда болгаш агитация кылдистери шаг үргүлчү чорудар херек.

Солун, сеткүүлге чоннуң негелдеги өзүп турар. Тываның ажылчы араттары болунуң төрээн дылында солун, сеткүүлдерни номчуп турарлар. Олардан делегейде болуп турар чорудар-биле таныжып, база улус демократиязының чурттарында, Совет Эвилелинде болгаш бодунуң областында ажылагый база культура тургузуушкунунда улуг чедишкиннерни оларны дамчыштыр ажылчы чон сонуургап турарлар.

Коммунизм тургузуушкунунуң улуг хереэ дээш демиселде совет кижилериниң сорук кирген күш-ажылчы чедишкиннерин совет парлалга пропагандалап турар. Парлалга болза, партия биле бүгү ажылчы чон массаларны сырый харылаштырыл турар. Партия, совет болгаш комсомол организациялары ажылчы кижи бүрүзүнүң хереглээн солуннарын болгаш сеткүүлдерин чагыдып бээр болгаш ооң чедирилге, тарадылгазын экижидер дээш идепкейлиг ажылдаары чугула соруглга.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНДЕ

Москванын бүдүрүлгелеринде октябрь мурнунуң чарыжы

Октябрьның Социалистиг Улуг революциязының 37 чыл оюн бүдүрүлгениң чаа-чаа чедишкиннери-биле демдеглээрин Москваның бүдүрүлгелериниң коллективтери белеткеним турар. Байырлал мурнунуң чарыжынга идепкейлиг киришиишаан, олар күш ажылчы чедишкиннерни көвүдедип турар.

Владимир Ильич аттыг электро механика заводунда бүдүрүлгениң көргүзүглериг улам экижип турар. Бо заводтуң белеткел, термический, мотор чыыр цехтериниң ажылчыннары октябрь планында ажыр продукцияны берип турар. Мында ажылчыннар шуптузу нарын ажылдарны шиңгээдип алган. Моон өчызы-биле дериглээшкиннериниң аная турары бүрүүнүбиле узуткатынган, күш ажылдың бүдүрүкчүлүү өскен. Продукцияны шыңгыы график өзүгаар үндүрүп турар.

Октябрь мурнуу чарыының чарыжының хүннеринде термический цехтиң коллективи кезектериниң каттыштырылгазының технологиязын экижидериниң талазы-биле улуг ажылды чоруткан.

Куйбышев аттыг трансформатор заводунга октябрь мурнуу чарыының ээлчээниң хүннеринде кедээ ажыл-агыйның чагыгларын күүседириниң темпилери онза өскен. Колхозтарның электри станцияларының адрезинге сентябрьда хуусаа бетинде белеткээн 50 трансформаторларны чоруткан. Ам база 100 ыңдыг агрегаттарны бүдүрүп үндүрерин белеткеп турар. Мастер Е. Бабешинаның участогунуң коллективи од агрегаттарның кырынга орааР түүлдерни хуусаанган беш хонук эрте ыыган. Мастер Е. Бакаеваның участогунуң ажылчыннары агрегаттар чыылдазын графикти мурнай чорудуп турар. Колхозтарның электри станцияларынга хереглээр трансформаторларның чаа бөлүүн хуусаа бетинде кылып үндүрерин чыыкчылар хүлээнип алган.

Кедээ ажыл-агый машиналарынга болгаш тракторларга кезектер кылып үндүрериниң талазы-биле чыл онзалгазын «Станкоконструкция» заводунуң коллективи хуусаа бетинде күүсеткен.

(СЭТА).

Чурттуң театрларында чаа сезон

Чурттуң театрларында чаа театр сезону эгелээн. Кемеревонуң Луначарский аттыг шин театрынга А. Корнейчукту «Богдан Хмельницкий» деп шиизи-биле сезон ажытынган. Театрлаан хөй чаа шиилерни белеткээн. Оларның аразында В. Гусевтиң «Иван Рыбаков», Солодарының «Сиреннинг садта» деп шиилери бар. Ам коллектив В. Шишковтуң «Угрюм Река» деп романны шин кылыры-биле ажылдан турар. Сезон дургузунда Кузбасстың шахтёрлары совет чогаалчыларының чогаалдарындан аңгыда А. Чеховтуң «Вишнялыг сад» деп шиизин көөрлер.

Сталинградтың шин театрының репертуары М. Лермонтовтуң «Испаннар», А. Арбузовтуң «Чурттар кезиишкининиң чылдары» деп шиилери-биле долдунар.

Дагестанның орус шин театры бодунуң сезонун В. Минконуң «Фамилияларын адывайн» деп шиизи-биле эгелээн. Коллективтиң репертуарында Ф. Шиллерниң «Авыяас болгаш ынакшыл», К. Крапивaның «Кым сөөлүнде катырарыл», А. Нисалынскийниң «Айыылдыг эдерикчи» деп шиилери бар.

(СЭТА).

ФЗО болгаш даг үлетпүр школаларынга ээлчеглиг хүлээп алыышкын

Октябрь 20-де. Фабрика-завод өөредилгениң школаларынга болгаш СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында күш ажыл күрлавырларының Кол Эргелелиниң даг үлетпүр школаларынга ээлчеглиг хүлээп алыышкын эгелээн.

Школалар дашчыларны, бызаңчыларны, кан конструкцияларының монтажчыларын, штукатурщиктерни, будукчуларны, забойщиктерни, быжыглакчыларны, чүдүрер болгаш дүжүрер машиналарның машинистилерни, база ол ышкаш тудугуң база даг руданың тускай эртемниглерин болгаш өске-даа ажылчыннарны белеткээр.

Школаларга 16-дан 18 хар чедир назылыг оолдарны болгаш ургуларны хүлээп алыр. Бо чылын бир дугаар-ла бо школаларга Совет Армияның хүрээлеңинге шериг албаныныың хуусаазын дооскан дайынчыларны назы-хары хамаан чокка хүлээп алыр.

ФЗО школаларынга өөрениринiң хуусаазы 6 ай, даг үлетпүр школаларынга 10 ай. Өөренникчилер шуптузу аъш-чем, иликхеп болгаш ниити чурттала бажыңы-биле хандыртынар.

(СЭТА).

Заводта алды өөредилге черлери

ЛЕНИНГРАД. Карл Маркс аттыг заводтуң чанында техниктиг училищеде өөредилге октябрь 18-те эгелээн. Ында ортумак школа дооскан 150 оолдарны болгаш быстарны хүлээп алган. Оларның аразында бүдүрүлгениң ажылчыннарының дыка хөй уруглары бар.

Ол техниктиг училище болза, бүдүрүлгеде алдыгы өөредилге черн болур. Ында ус-дарган училищези, ажылчын аныяктарның ортумак школазы, машина тудуушкунунуң техникуму, индустриаль институттуң заочный салбыры, өөредилге комбинады бар.

Заводтуң дыка хөй ажылчыннары бүдүрүлгеден чартыкпайн турган билиглерни чедип ап, инженерлер болгаш техниктер болуп турарлар.

Бүдүрүлгеде ийи кижиниң бирээзи-ле өөренип турар. Техниктиг болгаш ниити билигниң доктаамал бедидиишкини машина тудукчуларының чаа техниканы тургузарынга дузалап турар. Чүгле бо чылын яаза кылымал торгу, лён, капрон волокнозу болгаш штапель аргыыр он-он чаа машиналарның бүдүрүлгезин шиңгээдип алган.

(СЭТА).

Севастополь камгалалының чүс чылынга тураскааткан почта маркалары

1854—1855 чылда Севастопольдуң маадырлыг камгалалынга тураскааткан, чаа почта маркаларын Харылзаа министерствозу бүдүрүп үндүрген. Ол маркаларның бирээзинде Севастополь камгалалының беш маадырларның чуруктары үнтер офицер А. Елисеевтин, боцман А. Рыбаковтун, квартирмейстер П. Кошканын, матрос И. Димченконуң болгаш квартирмейстер Ф. Заикинин, база бир маркада Севастополь хоорайның камгалалының удуртукчузу адмирал П. С. Нахимовтуң чуруу.

Маркаларның чуруктарын чурукчу И. И. Дубасов күүседип кылган.

Чаа маркалар октябрь 17-ден эгелээш почта черлериниге кирген.

(СЭТА).

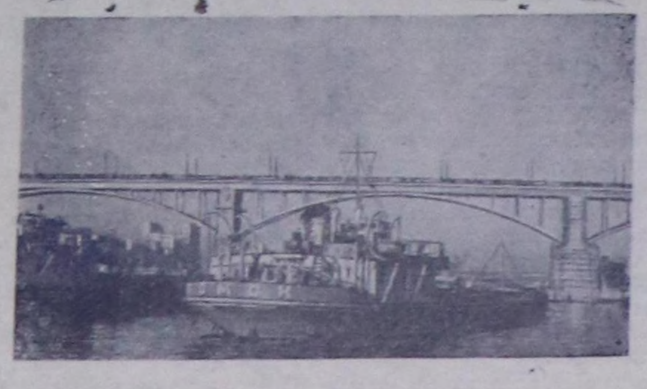

Куйбышевте Самара хемни кежилдир көвүргүнүн тудуушкуну доозулган.
Чурукта: Самара хемни кежилдир чаа көвүрүг.
Фото **Н. Фиников**туу. СЭТА-ның пресслишеги

Социалистиг чарышка бирги черни ээлээн

Тес-Хем райкүүскомунуң чоокта чаа болган хуралынга кедээ Советтериниң талазы-биле социалистиг чарыштың бо чылдың үшкү кварталында түннелин чугаалашкан. Районнуң беш кедээ Советтериниг Чыргаланды Соведи (даргазы эш Дуктүг-оол) ажыл-агый, культура көргүзүглериниң талазы-биле чарышка бирги черни ээлээнин түннел илереткен.

Кедээ Советтиң удуртулгазында Калинин аттыг колхозтуң организас, ажыл-агыйы улам-на быжыгып, ажыл-агыйы чыл бүрү өзүлделиг болуп келген. Бөш чылдың мурнунда колхозтуң өрегелери 80 турган, ам 200 ажыг турар. Ам Белдир-Арыг суурга ынчаарда чүгле 4 бөдүүн чурттала бажыңнары турган, ам чаагайжыды кылдынган, бажың чаны участоктарлыг 138 чурттала бажыннары бар, ол улам кемежип турар.

Бо аразында колхозтуң тарылга шелу 2,4 катап, ниитиниң малының бажы 4 ажыг катап өскен. Колхозтуң ниити акша орулгазы 1949 чылда 31,885 рубль турган, а ол ам 400 мун рубль ажып турар. Колхоз 2 автомашиналыг, кедээ ажыл-агыйның өске-даа хөй чепсек херекседелдериг болган. Колхозчу суурда 200 ажыг өөреникчилерлиг чеди чыл школазы, магазин, медицина болгаш ветеринария, культура албан черлери ажылдан турар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кедээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдериниге ап чорудуп турар чугула хемчегдерин амыдырал кырынга чедишкиниг боттандырарынга, колхоз бүдүрүлгеин улам бүдүрүкчүлүг болдурарынга, Чыргаланды кедээ Совет ам-даа эки ажылдаары чугула. Колхозчу бүрүзүнүң артель бүдүрүлгезинге чүткүлдүг ажылдарын чедип алыр, байлакшыл амыдырал, культурлуг чурттала дээш социалистиг чарышка улам бедик көргүзүглериг болуруп хандырар—бо бүгү болза, кедээ Советтиң, партия, комсомол организацияларының ажыл-ишке холбашкан политиказкижизидилгелиг организакчы ажылындан хамааржыр.

«Буруңгаар» солундан.

ЧЕР БОЛГАНДАН

* * *

Тураның электри станциязының коллективи хоорайның бүдүрүлгелерин, чурттала бажыңнарын электри күжү база чырык-биле хандырар бедик күштүг шугумну кылып тургузарын дооскан. Күчүлүг ол шугумну ажыглалга киирген чорук МТС-тиң, заготэрнонуң болгаш хоорайда өске-даа черлериниң үзүктел чок ажыдаарынга идигни берген, ол болза, Октябрьның социалистиг революциязының 37 чыл оюнга коллективтиң күш-ажылчы белээ болур.

* * *

Чөөн-Хемчик районда «Большевик» кедээ ажыл-агый артели бо чылын турум кино ажылдаар бажыңны тудуп алган. Июль айдан эгелеп ында кино үргүлчү үнүп турар. Механик эш Делгер-оол оозашкан ажылынга ак-сеткилдиг илеретпишаан, колхозчуларның чагын өзугаар база чаа киноларны көргүзүп турар.

* * *

Көк-Чыраада Ленин аттыг колхоз бо чылын элбекшилдиг дүжүттү алган. Тараа культураларының 1200 гектар шелүнүн гектар бүрүзүнден 19 центнер ортумак, а чамдык участоктардан 25 — 30 центнер дүжүттү ажаап алган. Хову ажылын агротехниктиг негелделер өзугаар хандырарынга, колхозчу ишчилериниң күш-ажылын чөп организастаарынга Шагаан-Арыг МТС-тиң ында агроному эш Сагаяков кызымак ажылдан турар.

* * *

Каа-Хем районда «Сталинчы орук» колхозтуң хой фермазының (эргелекчизи эш Аяа) малчыннары кышка хынамчалыг белеткеним турар. Мал чемнерин чоокшулаштыр сөөртүрүп организоставышаан, ону база одарларны чеп ажыглаарын айлар айы-биле хуваап тургускан. Эштер Омзар, Ортун-оол оларның удуртканы-биле Кара-Хая, Шюлик кыштагларында кажаалар бүрүн септетинген, едек база өскедаа чадыглар белеткетинген.

* * *

Бо чылын Бай-Хаак суурда ээлээн каш чугула тудуг объектилери кыдынган. Ылаңгыя электри станциязының тудуу, суур Совединиң бажыңы көрүштүг кылдынган, ол ышкаш тараа белеткел пунктузунда автодепзи тургустунган. Амгы кылдынын турар тудугаарның иштинде районуң Советтер бажыңы кол черни ээлеп турар, ооң ханазы ээлээн бедиди салдына берген.

* * *

Чыргакыда «Коммунизмче орук» кедээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары баштайгы авансы-биле күш-хүн бүрүзүнге 3,4 килограмм тараны алган. Хову ажылының бригадазында эш Кызыл-оол 1681 килограмм, бызаа ажаакчызы эш Мыйдок 3100 килограмм тараны алганнар.

* * *

Бии-Хем районуң машина-трактор стонциязының күжү чыл бүрү улам-на өзүп, тракторлары 50 хире, комбайннары 20 ажыг турар, кедээ ажыл-агыйның өске-даа машина техниктери-биле, мергежилдиг механизатор кадрлар-биле хандырылган. Районуң колхозтарында часкы хову ажылын, дүжүт алышкынын бүрүүн-биле, чайгы, күскү чер аңдарылгазын долузу-биле МТС хандырып, артель бүдүрүлгезинде ылаңгыя фермаларда хөй күш негетинер ажылдарны механизастаарын чорудуп турар.

* * *

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң хаван фермазының эргелекчизи эш Мамонтова ол хүлээлгезинде ам 4 чылын улаштыр эки ажылдан келген. Эрткен чылын ол 120 хаван оолдары өстүрер дээнин 145 баш чедирген, бо чылын ол оон-даа бедик көргүзүглердиг. Эш Мамонтова Торгалыг кедээ Советтиң депутады. Күш-ажылга ынак, хөй-иитичи болгаш чон мурнунга ак-сеткилдиг бараан болукчу чүткүлдүүн колхозчулар үнелеп мактап турар.

Область Совединиң күүскомунда

Областың кедээ Советтериниң 1954 чылда социалистиг чарыжының эрткен үш кварталдарда чоруп келгениниң түннели үнген. Областың ажылчы чоннар депутаттарының күүсекчи комитеди ол айтырыгны чугаалашкаш, сөөлгү үеде кедээ Советтер ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга удуртулганы экижиткенин демдеглээн.

Эрзин районуң Мөрен кедээ Соведи (даргазы эш Чоксум) социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Облкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун Өвүр районуң Саглы кедээ Совединден алган, Мөрен кедээ Советке тыпсыр деп шиитпирлээн. Мерен кедээ Советке 1500 рубль шаңналды бээр. Ону мынчаар хуваар: Советтиң даргазынга 400 рубль, секретарынга 250 рубль. Совет активти шаңнаарынга 350 рубль, кедээ Советтиң культурлуг дериглезинге 500 рубль.

Чөөн-Хемчик районуң Чыргакы кедээ Соведи (даргазы эш Бора-Кеже) чарыштың ийиги черин ээлээн. Ол Совет облкүүскомнуң Хүндүлел бижин-биле болгаш 1000 рубль түүнүг акша-биле шаңнаткан. Шаңнаткан акшаны мынчаар хувааган: 300 рубльди Советтиң даргазынга, 300 рубльди активти шаңнаарынга, 400 рубльди кедээ Советтиң культурлуг дериглезинге.

Каа-Хем районуң Ильинка кедээ Совет (даргазы эш Берестов) чарыштың үшкү черин ээлээн. Ол кедээ Советке облкүүскомнуң Хүндүлел бижин болгаш 800 рубль шаңналды тыпсыр. Шаңнаткан акшадан 200 рубльди Советтиң даргазынга, 300 рубльди активти шаңнаарынга база 300 рубльди кедээ Советтиң культурлуг дериглезинге аңгылап берген.

Оон ыңай дараазында кедээ Советтер боттарының ажылын экижиткенин облкүүском демдеглээн: Бай-Тайга районуң Тээли (даргазы эш Онгай-оол), Улуг-Хем районуң Торгалыг (даргазы эш Чульдум). Кызыл районуң Көк-Тей (даргазы эш Черноусов), Өвүр районуң Дус-Даг (даргазы эш Кончук). Оларның кайзынын-даа культурлуг дериглезинге 300-300 рубль бердинген.

Сталинград ГЭС-тин тудуушкунунда

ВОЛЖСКИЙ. Сталинград ГЭС-тин тудугжулары байырлал мурнунун күш ажылчы ээлчээвде турул турарлар. Волганың суундан күчүлүг чалдамнар-биле бүзүреллиг быжыглап кылган гидроэлектростанцияның улуг оңгарында ам кол ажылдар чорутуп турар.

Ол оңгарда довурак үндүр казыышкыны, демир конструкцияларның эптээшкини болгаш бетон салыышкыны дүн-хүн чок чоруп турар. Экскаваторлар ажылдап, самосвалдар (чүгүн боду дүжүрер автомашиналар), бульдозерлер шууштур шимчеп, тулугларның аразының шөлдерин дескилеп, бетоннар салыр черлеринче үзүктел чок шуужуушкун-биле чоруп турар.

Тудугжулар кол тулугда бетон салыышкынының чыл планын ноябрь 7-ге чедир доозар деп шиитпирлээннер. Сураглыг экскаваторщик Иван Елисеевтиң бригадазы довурак үндүр казарының нормазын хүнүнүн-не барык ийи катап ажыр күүседип турар.

(СЭТА).

Областың районнарда тараа, ногаа болаш картофель ажаап алыышкынының база үрезин уруушкунунуң чоруп турарының дугайында МЕДЭЭ

(1954 ч. октябрь 20-де, хуу-биле)

Районнар аттары	Ажаап алдынган культураалары	Ажаап алдынган ногаалар	Ажаатынган картофель	Урдунган үрезиннер
1. Каа-Хем	100,0	100,0	100,0	44,6
2. Чөөн-Хемчик	100,0	100,0	100,0	—
3. Сут-Хөл	100,0	100,0	100,0	—
4. Тес-Хем	100,0	100,0	100,0	67,8
5. Эрзин	100,0	100,0	100,0	97,7
6. Өвүр	100,0	100,0	100,0	—
7. Тожу	100,0	100,0	100,0	—
8. Танды	100,0	100,0	94,6	18,5
9. Бай-Тайга	100,0	100,0	94,1	21,8
10. Барыын-Хемчик	100,0	92,8	95,3	—
11. Бии-Хем	100,0	78,9	94,2	—
12. Кызыл	98,5	100,0	100,0	57,4
13. Улуг-Хем	90,9	100,0	95,5	67,3
14. Чаа-Хөл	79,4	100,0	100,0	2,9

Областың районнарда сиген, силос белеткелиниң чоруп турарының дугайында МЕДЭЭ

(1954 ч. октябрь 20-де, хуу-биле)

Районнар	Белеткээн сиген	Салган силос	Районнар	Белеткээн сиген	Салган силос
1. Каа-Хем	117,5	101,7	8. Тес-Хем	78,5	13,5
2. Эрзин	100,5	103,0	9. Кызыл	78,5	63,1
3. Тожу	100,3	101,4	10. Чөөн-Хемчик	76,3	127,5
4. Өвүр	100,1	83,3	11. Улуг-Хем	75,6	116,4
5. Сут-Хөл	99,1	109,6	12. Бии-Хем	71,1	91,0
6. Чаа-Хөл	91,2	125,4	13. Танды	64,6	100,4
7. Барыын-Хемчик	84,0	107,7	14. Бай-Тайга	62,8	119,3

ШАЖЫН НОМНАЛЫНЫҢ РЕАКСЫЛЫГ УТКАЗЫ

* * *

ЛЕКЦИЯ

*

Совет Эвилеги социализмден коммунизмче чоорту шилчиринин үезинче кирген. Ажылчы чонну коммунистиг ёзуга кижизидериниң талазы-биле, оларның медерелинде капитализмниң артыышкыннарын ажыл тиилээриниң талазы-биле ажыл бо үеде эң чугула ужур-дузалыг болуп турар. Бо эң чугула сорулганы шинтпирлээринге коммунист бүрүзүнүң бирги чергениң хүлээлгези болуп турар идеологтуг ажылды бүгү хемчегер-биле күштелдиринче СЭКП-ниң XIX съездизи бистин партиялың кичээнгейин онза күштүү-биле чидигландырген. «Бисте социалистиг идеология тергиндеп турар, оон бузулбас үндезини марксизм-ленинизм болуп турар. Ынчалза-даа, бисте буржуал идеологияның артыышкыны, хүү өнүчү психологияның болгаш моральдың артыышкыннары амдаа артып калган. Ол артыышкыннар боттары-ла өлүп читпестер, олар кончуг шыдамык, өзүп болурлар, ынчангаш оларга удур шинтпирлиг демиселди чорудар херек... Капитализмниң артыышкынныңдан, эрги ниитилелдиң хоозун үеледериндек болгаш хоралыг чанчылдарындан кижилерниң медерелин арыглаарынга чугула рольду партиялың идеологтуг ажылы ойнаар ужурлуг» — деп ВКП(б) ТК-ның ажылының дугайында партиялың XIX съездизиге отчет илеткелинге эш Маленков айыткан. Ындыг артыышкынныңарның биразы болза, эртемге үндезинин-биле каржы болгаш коммунистиг кижизидилгеге канчап-даа таарышпас ялзы-бүрү хевирниң чүдүп чалбарыыр чоруктуң номнал бодалдары болур. Ынчангаш «Партия шажынга кандыг-даа хамаарылга чок аная турун шыдавас болгаш бүгү-ле кандыг-даа шажынчы хоозун бодалдарга удур, шажынга удур пропаганданы чорудуп-даа турар, чүге дээрге, партия эртем дээш оон талазында туржун турар, ынчаарга шажынчы хоозун бодалдар эртемге удур болуп турар, чүге дээрге кандыг-даа шажын бүрүзү эртемге удур чүүл болур» (И. В. Сталин, Чогаалы т.10, 182—183 арыннарда). Эртем-биле дүүштүр көрүп болур хире ындыг шажын чок. Орустуң православ шажыны-даа, джиик, католицизм, буддизм (сарыг шажын) болгаш сектилериниң ялзы-бүрү хевирлери — бо бүгү шуптузу-ла марксичи-ленинчи эртемге дүүшпес, харын олар шуптузу ниитиян-биле эртемге удур үндезинниг болурлар.

Бүгү шажыннарны болгаш сектилерни шуптузун каттыштырып турар оларның эртемге удур үндезини чогум кандыгы?

Биреэде, шажын өөредилгези-биле адырып, бойдустуң ыжыгче, ниитилелдиң хөгжүлдезинин, шимчеп база өскерлиг турарын бадыткап турар. Ол хөгжүлде бурганның тура-соруу-биле болуп турар эвес, харын кижиден, база оон тура-соруундан хамаарылга чок турун турар объективтиг тускай хоойлу өзүгаар болуп турар.

Шажын болза бурган бар деп алгаш, херек кырында бар объективтиг материалды делегейни болгаш оон хоойлу өзүгаар болуушкуннарын кижи билип эп шыдавас деп турар, бистиң билиивистиң шыннынынга бүзүревейн турары-биле кады объективтиг шынны (истинаны) бар деп санаваан, делегей дээрге билдимес чүведир деп турар. Ынчангаш, бир эвес кижи төрелгетен шажынның номналын эдерип турган болза, ол амыраа, делирь-ле черлик дүмбей бүүүлүк байжыда хевээр артып калган турар ийик. Мурнакчы материалисчи эртем кижи ниитилелдиң хөгжүлдезинин бүгү чадаларында кижиниң медерелинде ялзы-бүрү бүдүүлүк сүзүглел чүдүлге-биле болгаш шажынның үзел-бодалы-биле демиселди чорудуп келген болгаш кижиниң бойдус-биле демиселиниң практиктиг негелдезинден тывылган эртем болза, бойдусту шажын өзүзү-биле көөр үзел-бодалды базым санында үрегдеп, оон ачызы-биле кижи ниитилелди бурунгаар хөгжүдүп турган. Эртемниң чаартыкчы бо ролю бистиң социалистиг чуртувуста онза калбарын чечектелген. Совет улус Коммунистиг партиялың удуртулгалы-биле, бодунуң демиселиниң оруун революсчу марксичи-ленинчи эртемге чырыткыладып алган, чуртту чаартып тургускаш, ниитилелдиң социалистиг чаа чуртузуун тургускан. Совет эртемниң улуг чедишиннери болза, кижи делегейде кандыг-бир чүвени өскертиш шылаар күжү чок дээр дугайында шажынның үзел-бодалын долдуу-биле чыгча-шаап турар. Ындыг болганда, шажын болза эртемниң, билигниң, медерелиниң дайзыны болуп.

Ниитилелде чүү болуп турарын, ниитилелдиң харылаа хамаарылгазын, аңгы демиселин, төөгүүнүң болуушкуннарын шуптузун билип алыр арганы эртем биске берген. Марксизм-ленинизмниң улуг өөредилиниң ачызында бистиң Төрээн чуртувустуң ажылчы чоннары Коммунистиг партиялың удуртулгазы-биле капитализм-биле канчаар демисежирин болгаш коммунистиг чаа ниитилелди канчаар тургузарын билирлер.

Эртем билиглериниң эң бедик болза, марксизм-ленинизм болур. Ол болза бүгү бойдусту эң чегенчиг бичии кезектерден эң улуг чүүлге чедир, элезиниң бичии кезиниден эгелээш хүнге чедир, клетканың диригге хевирге киргелеп турган үеинде бүдүмелден эгелээш, кижиге чедир өзүн сайзыраарынга чедир тайылбырлап, бурганның кандыг-даа киржилгези чокка,база кандыг-даа илби хуулгаазын чокка ол бүгү чүүлдер үзүктел чокка шимчешкинде болгаш өскерлиишкинде турар деп чүвени тайылбырлап турар. Шажын эртемниң ролюн чок кылдыр санавышаан, болуп турар бүгү болуушкуннар болза, бурган чарлыы-биле ооп турар чүдүүрлериниң дилеп тейлээнин өзүгаар база-ла бурган чарлыы-биле ооп турар деп суртаалдап турар.

Ынчангаш хуулгаазын деп чүве черле турун болур бе? Чок, черле турун болбас, чүге дээрге, бойдуста болгаш ниитилелге болуушкуннар бурганның киржилгези чокка хоойлу өзүгаар, чаагаар болуп турар. Шажын болза, объективтиг хоойлужулгага удурланмышаан, бойдус болгаш ниитилел аная уш-баш чок чүве-дир, бүгү чүве болза бурган чарлыын эдерип турар, бурган болза хамык чүвени бодунуң туразы-биле кылып, хуулгаазынныг чүүлду болдуруп турар деп турар. Чамдык кижилер «хуулгаазынныг», «илби-шидилиг» кижи мен деп мегелеиирге чамдык хожудангай кижилериниң талазындан оларга бүзүреп, чүүүр чоруктыгы база оонбиле холбаалыг.

Амгы үениң эртеми шажынның ол хамык «хуулгаазынныг» дээр чүүлдерин тайылбырлап шыдаар кылдыр бойдусту ханызы-биле шинчилеп өөренген.

Чамдык чижектерден көрээлинер:

1. Лаанның боду кыва бээрин «дээрден оттуң дүжүп келириниң хуулгаазыны» деп сөөлгү үеге чедир хүрээлерге ажыглап турган лаанның боду кыва бээрин кылып алыры кончуг бөдүүн. Ак азы сарыг фосфорну сероуглеродка эзилдирип алыр. Ол эзилдиргите лаанның өзөөн булгап алыр (10—15 градустан изиг эвес турда), оон соонда демги лаазын «боду кывар» ужуруг өрээлинге эккээр. Өрээлдин 20—25 градус чылыынга демги сероуглерод лаа өзөөнден соглун кургай бээри билек-ле лаа кыва бээр. Ол болза агаар кислородту олар фосфор ажындыланырга оортан болуп турар.

2. Бурган чаартынар деп хүрээлерниң «хуулгаазын» дээр чүвезиниң бир эн нептеренгей чүүлү бар. Бо таварылгада, эрги бурганнар хеп-хенертен чаартынып, аажок кыланайнып турар апаар. Ол болза кандыг-даа хуулгаазын чок, анаа химиктиг бүдүмүлдериниң ачызы-биле, ылаңгыя азот кислотазын ажыглаанындан ол ынчал бааР.

3. Шажынның «хуулгаазыннарының» иштинде өлгениниң соонда «мага-боду үрелип чок болбас, мөңге» дээр чүүл дыка нептерээн. Моңу шажынга чүдүп баразан болурлар болза, ол өлген «мага боду үрелбес, мөңге» болур дээр чүвени кижи чер кырынга чурттан чорааш хилинчек үүлгетпейн, буянныг чүүлдер үүлгедип, бурган-сагыызынга чүткүл сүзүглелдиг чораан болза, бурган оон соңгу назынында сүнезинин дываажан орааныга апаар, ынчаарга өлгенде оон сөөгүн (мага-боду) черге мөңгежидип камгалаар деп тайылбырлап турарлар.

Бо болуушкунну эртем өзүзу-биле канчаар тайылбырлаарын? Ону тайылбырлаары кончуг бөдүүн. Чөгенчиг бичии амытаннар—бактериялар ийи бөлүкке чарлып турар: бир бөлүү агаарны—кислородту амыдыралынга хереглээр, база бир бөлүү агаар чок черге амыдыраар. Агаарлыгда амыдыраар бактериялар өлген амытанның эт-бодун чок кылып турар. Бир эвес өлген амытанның мага-боду агаар чок черге — тудуа дувунге, курган-ла азы өзөнге хөмдүне берзе, иришкин болбайн баар. Ындыг таварылгада анаа агаар хереглевес бактериялар өзүп көвүдээш органиктиг веществоларны шаарартып, ыштаалыыртар, ынчангаш, ол ирип үрелбес, ындыг болганда, өлген мага-боттуң камгалалының артып калырын («мөңгежирин») өлген кижиниң «ыдыктыг» хүндүлүүнден эвес, оон мага боду кандыг черге чыдып турарындан болур деп чүве билдингир.

ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының археология экспедициязы чоокта чаа даг Алтайынга эрте-бурунгу шагның сактарның (скифтериниң) кижи хөмген базырыг хорумун каскан. Ол хорумнун иштинде скифтиң дайынчызының, оон-биле кады оон кадайының болгаш аът, идик-хеп, алгы-кеш, хөм,сава иштинде суп каан чем, хой эьди, быштак дээн ышкаш өске-даа кижиниң хереглелинте негетинер эргежок чугула чүүлдерни оортан казып тыскан. Оларны 2500 чыл мурнунда хөмген хирезинде, ол чүүлдер черниң мөңге дон чылдар черинде хөмдүнгени-биле үрелбээн, бүдүн хевээр болган.

Шажынның «хуулгаазын» деп чүвезиниң хуурмак мегезин үстүнде чижек тодаргай көргүзүп турар.

Бурганга, «хуулгаазынга» ыаавыла бүзүрээри шажын бүрүзүнүң бир кол чүткүл-бодалы болур. Ындыг төлээде, шажынның «хуулгаазынныг» чүүлдерин эртем ёзузу-биле шын тайылбырлаары шажын чүдүлгениң бүдүүлүк чүдүлгезин дүрген ажыл тиилээриниң эргежок чугула негелдезиниң биреэзи болур. Бойдуста бүгү хөгжүлделер болгаш болуушкуннар бойдустуң бодунуң хоойлузун өзүгаар болуп турар, ынчангаш ол хоойлуларда хажыдыышкын турбас. Оон ужурундан хуулгаазынныг чүүл база турбас.

Ынчалзажок, хуулгаазынныг чүүлдерге, ялзы-бүрү хамнаар, төлгелээр чоруктарга алыпкаш, ол талазы-биле мергежилдиглерден дуза дилээр чамдык ындыг совет хамаатылары бар боон турары хомуданчыг болбайн канчаар. Ол чорук болза школаларның чамдык ажылдакчыларының болгаш чамдык чүдүлгеге сүзүглээр хожудангай ада-пелериниң уруг-дарының шажынчүдүлгеге бүзүреп, чүүүр ыкдыр чанчыктырып турарындан боон турар.

Чижээ, «Учительская газета» солуннуң номчувчуларының дыныадын турарын ёзугаар алырга, Брянск областың Размановск ортумак школаның тоску классының өөреникчизи мойнунга бурган азын алгаш школага өөренип чоруп турган. База бир өөреникчи ооп бурганга чүүүр кырган авазының сүмези-биле мойнунга бурган суп алган чораан. Ол бурган болза, оон хүн демдетлелинде бүгү ийи демдектерин беш кылып, шылгаллага харылаан шыдаар чиик айтырыглыг билет тудуп алырынга дузалаар деп ол ооп бодап чораан. Бо болза кандыг бир хуулгаазынга, бурганга чүүүр чоруктан болуп турар.

Кызыл хоорайның школаларында чамдык өөреникчилер «аас кежиктиг» азы «аас кежик чок» платье деп бодунуң хевин безин ынчаар бодап бүзүреп турарлар. Чижээ, төгерик чечек хээлиг платье кедерге орус дыл шылгалдазынга эки болур, ынчаарга дургаар шугумнуг шокарлыг болза алгебра шылгалдазынга эки деп болур, угунуң иштинге ээжек адаанга чес беш копеек суп алыр болза чиик айтырыглыг билет таварыжр деп турар. Бир эвес ачам мээн дугайымны экзамен хүнүнүң эртенгиниң 10 шакта бодаар болза шылгалданы эки дужаар суг дээн ышкаш өске-даа хөй чүүл бүдүүлүк чанчыддар бар.

Ындыг өөреникчилер бистиң чуртувуста кончуг ховаррлар, ынчалзажок шак ындыг өөреникчилер бодунуң күжүнге кызымаанга идегевейн, кандыг бир хуулгаазынныг өске чүвеге идеген турар деп чүвени айтыры чугула.

Школа болза билигниң күчүлүг дөзү, өөреникчилер школага эртемниң үндезиннерин шиңгээдип ал турарлар. Ынчаарга, эртем болза эргиниң артынчызы бүдүүлүк чүүлдерге болгаш ялзы-бүрү чүдүлге сүзүглелге удур эштеш чок демиселчи болур. Бистиң аныяк өскен оолдар, кыстарывыс школаны доозуп үнерде быжыг материалисчи меровоззрениелиг атеист (чүдүлгеге бүзүревес) кижилер болуп үнер ужурлуг. Ону чедип алыр төлээде школага өөредилгениң бүгү үезинин дургузунда атеисчи кижизидилгени доктаамал чорудар апаар. Бир эвес ол ажылды чорутпайн турар чер бар болза, аңаа өске күштер, өске саңлдар хамаарылгалар хеделип эгелей бээр. Чижээ, Кызылга ындыг таварылга болган: бир ооп онгу классты доосканы, инженер, эмчи, агроном азы башкы болурун күзеевейн, харын поп (лама) болуксаарын күзээн, ол сорулга-биле хүрээ семинарынга кирип өөрени берген. Ол ооп кара-чажындан тура-ла бурганга чүүүр бодунуң төөрелериниң болгаш хүрээнин саңлдар хамаарылгазынга алзып чораанының хараазы-биле он класс доосканың аттестадын алыр хүнүнде бурганга ылап-ла бүзүреэр кижи мен деп медеглеп турган. Он чыддың дургузунда ол ооп коллективтен хоорук, эш-өөрүнден хоорук, школаның массалыг ажыл-хөрээнге, бот-тывынгыр уран-чүүл болгумунге, спорт маргыдааларынга кириштейн, пионерге-даа, комсомолга-даа кирбейн, ындыг хагдынчак байдалдыг турун турда, башкыларның школа коллективи, партия болгаш комсомол организациялары чүге эскерип көрбейн барганы ол ийик!

Уруг-дарыгны карактап хайгаравас чоруктан, уругларның ада-иелери-биле харылзаазының сула турганындан, өзүп кел чыдар салгакчыларның коммунистиг ёзуга кижизидилгезинге атеисчи ажылды чугула кылдыр үнелеп көрбээнинден аныяк ооп коммунизмниң идепкейлиг тургузукчуларының хүрээлериниден үнүп, шажын чүдүлгениң шын эвес оруунче кирген.

Школаның, башкы коллективиниң, школада партия, комсомол болгаш пионер организацияларының, ада-не комитединиң, школа совединин хүлээлгези болза, бодунуң өөреникчилерин амыдыралдың эң кол билиглериниң болгаш үеледериниң талазы-биле айтырыгларны ылап шын билир кыдыр өөредип кижизидери болур.

Школада коммунистиг кижизидилгениң чарылбас кезээ болур атеизмни уттуп турар чоруктуң чылдагааны-биле чамдык ооп болгаш кыстар он дугаар классты доосканы, бистиң совет дээди өөредилге черлеринге өөренип турган безин чүзүн-базын хуулгаазынныг дээр чүвелерге, шажын чүдүлгеге бүзүревишаан турарлар. Ол чорук оларның өөредилгезинге шаптык болуп, шынарын кудуладып, бедик билиглиг специалист болурунга шаптык болуп турар.

1954 чылда Кызылдың башкы институдун доосканы, дипломуг, 7-ги классты башкызы деп ат алган бир уруг школага ажылдаарындан ойталаан, шажын сектизинге кирип алган. База Кызылда өске-бир хереэжен башкы чүдүлгелиг кижилериниң саңлдар хамаарылгазынга алыскаанының үржүү-биле болунуң уругларын сектантыларга кижизитирери-биле берген. Шак ындыг башкыларга бодувустуң уруг-дарыывысты кижизидерин бүзүреп болур бис бе, ынчаш? Чок, хоржок бис, ындыг башкыларга уруг-дарыг өөретирер хамаан чок, школаже оларны чоокшуладып-даа болбас. Бир эвес оларның иштинден кайы биреэзи школаже шүргүп кире берзе, аныяк өскеннерниң кижизидилгезинге олар хора чедирерден өске дузалы чок. Дыка хөй барымдаалар ону бадыткан турар.

Шажын чүдүлге артыышкынынарын тайылбырлаар, аза-четкерлер, албыс-шулбустар, чер, суг эзлери деп чүвелерни канчаар билип турарын тодаргайлап алыр сорулга-биле Москвада В. И. Ленин аттыг күрүне институдунда доцент Пеклер ол чүүлдерни «чедип алырын» кыргаанарлан, чүдүлгелиг кырган кадайлардан, бурган шажынга ылап бүзүредиг кижилерден айтырын билип алырын сургуулдарга сүмелеп турган.

Чамдык сургуулдар доцент Пеклериниң сүмезин ёзугаар шак ындыг арга-биле эргежок чугула материалдарны «тып ап», берген айтырыгларны харыылаш, оозун көргүскеш, эртемни дужлаганының дугайында демдекти ап турганын Дээди өөредилге черииниң Министерствозунуң ниити эртемнер башкыларының кидизиниң комиссиязы сургуулдар-биле чугаалажып турган илереткен.

Доцент Пеклериниң бо «методтуг пособиези» бодунуң утказы-биле эртемге удур, карангы бүдүүлүктүң, идеализмниң хораны-биле Совет аныяктарның медерелин хоранган турар чорук болур болгаш марксичи-ленинчи идеологияга шуут удур чүүл болур.

Бистиң чамдык аныяктарывыс шак ындыг методтуг башкының «кижизидилгезинге» турган совет дээди өөредилге черинге өөренип, ону доозуп турган безин шажын чүдүлгениң бүдүүлүк чанчылыдын адырылбайн турарлар.

Чамдык школаларның башкыларының амыдырал-чурттагаанындан, аажы-чанындан каш чижектерни көргүзеэлинер.

Бир бажыңның өөредериниң биразының дал ортузунда доодур суглуг улуг таз салып каан турган. Чаш уруг тудуп алган хереэжен кижи ол «аржаанны» болгандыр кылыштап турган. Ол хереэжен кижи болза Шерстюк ашак-кадайның төрүүгүнген уруунун хинин кескен авазы. Башкы М. М. Горбыль деп кижи-даа, Шерстюк ашак-даа кайызы-даа башкылар; Шерстюк Брянск области кедээ школаның директору, ынчаарга, калайы школада төөгү башкылап турар. Ол чорук 1947 чылда болуп турган. Ынчаарга 1954 чылда Шерстюктер база бир уруглуг болган, ол уруу төрүүнерге демги-ле эрги чанчылы-биле чүдүлгелиг чүүлүн кылган. Уруунун хинин кескен авазы болур рольду база бир өске бошкы хереэжен—Манстренко күүсеткен. Шак бо таварылгада шажын чүдүлгениң эрги бүдүүлүк чанчылын хүрээге эвес, поп (лама) чокка күүсеп турган болуп турар. Ынчалза-даа шажынның ол чанчылын күүсеринин өске хевири бар болуп турар, тодаргайлаарга, уругну хүрээ чокка «сагыл четиртиптер». Ол сорулга-биле уругнун бажының дүгүнден бичиини кыргын алгаш, даа-биле катай борбактай тутказ, почта-биле азы болу-даа болза ыдыктыг чүдүлгениң ламазынга чедирип бээр, ол лама лаалыг демги баш дүгүн «аржаанынче» салып киирпкеш, салын чайыр, долгандыр кылаштавышаан, «Поон бурганның кулу сагыл четирип-тир...» суг дээш номнаарга, ам болганы ол джиип турар. Оон даартазында, хүрээниң бүгү чурумун эдерти регистрацияны кылыр. Сагыл четиртениниң тонарарын ламаның бедунга дуда бээр азы почта, телеграф биле шилчидип бээрин база кылып турарлар.

Хүрээге болгаш хүрээлер ашкаанда-даа уруг-дарыынга «сагыл четиртир» чорук партия, советтиң чамдык харыысалгалыг ажылдакчыларының талазындан безин кестүп турар. Чижээ, Омутинск хоорайның хүрээзинге ындыг харыысалгалыг ажылдакчылар чоргуланнар: редактор Маракулин, комсомол райкомунуң секретары Коврижный, партия райкомунуң секретарылары Крючков болгаш Шитов, база административтиг органнарның харыысалгалыг ажылдакчылары чорааннар. Бо-ла харыысалгалыг бүгү «ажылдакчылар» болза, шажында, партия биледин кармактап алган хүрээ хуурактары болу бергеннери ол-дур. Кажан оларның хереэн партияның Киров обкому көре бээрге, ол хуурактыгаштар билбээченнеп, харын-даа кайгаан улус болуп, хамык бурууну боттарының бүдүүлүк кырган төөрелериниче чүүй катташ, бистерге ол чүү хамаан боор, бистер мурнакчы ажылдакчылар-тыр бис дижип турганнар.

Хүрээге уруг-дарыыга сагыл четиртир чорук Кызыл хоорайда база бар. Чижээ, хоорайның инвентаризация бюрозунуң начальниги, Горкомхозтуң комсомол организациясының секретары турган Степанова Мария Ивановна болгаш горкомхозта тудуг техниинге ажылдап турган ооп ашаа Степанов олар кайызы-даа оныяк кижилер.

Кайызы-даа совет ортумак өөредилге черлеринге өөренип, онгу классты доосканы кижилер хирезинде эрткен чылын Кызылдың хүрээзинге школа назыны четпээн ийи уруунга сагыл четирт�нер. Оларның үлегерин Ткачев ашак-кадай база эдергеннер, ол үеде Ткачев горкомхозта комсомол организациязының секретарының орлакчызынга ажылдап турган.

Хөөржүдүлге үезинде шажынның ёзучурумун башкылар сагыш күүсеп турар дөр дугайын бистиң парлалгавыс демдеглеп турар. Чижээ, Краснодар крайда Жданов ашак-кадай болунуң төрели кижи өлгенде хөөржүдүлгениң шажын ёзузунун бүгү чурумун кончуг нарыны-биле шынгыы сагыш күүсеткеннер. Лама бурганның саңын тудуп алган номнаан, кижи хөөржүдүп бар чоруурун Кызылдың кудумчуларынга база көрүп турар бис. Хөөржүдүгениң бо формазындан өске бир формайы өлген кижиниң сөөгү чок черге оон соңгу йөрээлин кылыр деп ындыг чүвени хүрээниң дуурайлакчылары тып бодап алганнар. Шак ынчаалдыр йөрээл кылырда кижиниң сөөгүн хүрээге киирбейн, хөөрүнүн довураандан бир адыш хирени хүрээге эккелгеш, аңаа йөрээлин номчун турарлар. Кижиниң сөөгүн аппар чорда, ында лама-даа, бурган-даа чок болур, харын чамдыкта музыкалыг-даа болгулаар.

Бистиң мурнувуста бойдусту болгаш ниитилелди марксичи-ленинчи эртем ёзузу-биле көөр мировоззрение тергиндеп турар, СЭКП-ниң удуртулгалы-биле чорутунун турар кижизидилгеги улуг ажылдың ачызы-биле совет кижиниң медерели эргиниң бүдүүлүк артыышкынныңарындан, чүзүн-базын шажын чүдүлгениң эрги бүдүүлүк чанчылындан чыл келген тудумна улам арыглатынар дээрзинге кандыг-даа чигзиниг турбас.

Өөредилге черлеринде партия, комсомол организацияларының болгаш база улус өөредилгезинин органнарының мурнунга шажынга удур пропаганданың талазы-биле улуг сорулгалар турун турар. Бистиң бүгү школаларыыстың, техникумнарыыстың башкылары болза өзүп турар аныяк салгакчыларны, база ол ышкаш, ялзы-бүрү назы-харлыг бүгү хамаатыларның эң баштайгы кижизидикчилери болурлар. Олар бо угдаашкынга идепкейлиг, кызымак болгаш турушту-биле ажылдаар хүдөлгелиг. Улуг-даа, биче-даа назылыг кижилериниң медерелинде шажын чүдүлгениң эрги бүдүүлүк чанчылы-биле демиселлин тиилелгезин ийи-чаңгыс кичээлдер эртиргеш, ийи чаңгыс лекция, беседа номчаш, оон-биле чедип ап шыдавас.

Кижиниң мировоззрениезинин хевирлериниң школага эгелээр болгаш ортумак база дээди өөредилге черлеринге өөренип турар үезинде ол үргүлчүлеп турар. Ындыг төлээде, школаларның, техникумнарның өөреникчилериниң, дээди өөредилге черлеринде студентилериниң ортузунга кижизидилгелиг ажылды шинтпирлин-биле экижидери бирги эдлчегде эргежок чугула болуп турар болгаш төөгү, философия, литература, биология, физика, химия болгаш өске-даа эртемнерни ханы материалисчи уткалыг башкылаарын ханызрары эргежок чугула.

Коммунистиг кижизидилгениң бо хевири-биле ыды ажылчыннарның, албан-хаакчыларның, колхозчуларның, совхозтар болгаш МТС-тер ажылдакчыларының ортузунга шажынга удур эртем пропагандазын күштелдирер ужурлуг бис. Өртемчейниң тургузуунун болгаш бойдустуң болуушкуннарының дүрүм ёзугаар болурунуң дугайын, чер кырынга амыдыралдың база кижиниң тывыытанының дугайында болгаш ол чижектиг чүүлдериниң айтырыгларын тайылбырлаан бойдус эртеминиң пропагандазын чорударынга үндезилетинер ужурлуг. Бо бүгү беседалар, лекциялар, илеткелдер шажынның хоразын болгаш оон хуурмак мегезин сойгалап илередир ужурлуг. Бүгү хевириниң шажын чүдүлгелериниң: орустуң православ шажынының, католицизмниң, протестанствоның, исламның, буддизминиң болгаш ялзы-бүрү сектантсовларның шажын номналының реаксылыг утказын эртем ёзузу-биле көөрүп турган тайылбырлаар. Шажын кымның эрге-ажыын камгалап турарын, шажын чүдүлгениң артыышкынынарының хоралыы чүдел дээрзин, эртем биле шажын номналының аразында демисел чүге болуп турарын херек кырында барымдаларга көргүзүп тайылбырлаар херек.

Шажынга удур пропаганданы күштелдиреринге идей-политиктиг тайылбырлалдың бар бүгү ялзы-бүрү формаларын лекцияларны, илеткелдерни, беседаларны, парлалганы, радиону, кинону, театрны ажылчы чоннуң бодунуң төрээн дылынга ажыглаары дыка чугула. Партияның болгаш комсомолдуң эң дээре пропагандистерин, интеллигенцияның болгаш мергежилдиг эртем ажылдакчыларын эртем-атеистиг ажылга дидими-биле болгаш калбаа-биле киириштирер. Хожудангай буржуаз идеологияның чүзүн-базын артыышкынынарындан ажылчы массаның хосталырын дургедедири — партияның, профэвилеглериниң, комсомолдуң, эртемниң, культураның болгаш уран-чүүлүн бүгү организацияларының болгаш албан черлериниң бүгү идеологтуг ажылының эн чугула сорулгазы болур.

В. КУРЕНЕВ,
области совпартшколаның директору.

ОБЛАСТЫН КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ДЕЛГЕЛГЕЗИНДЕ

Совхозтарның көргүзүглери

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн-бүрүдеги канчаар-даа аажок улуг сагыш салыышкынынга сорук кирген Тываның совхозтарының ажылдакчылары сөөлгү он чылдар дургузунда совхозтарның ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле улуг чедишкиннерлиг болган. Чурттун чиик үлетпүрүнге чиг-эттин, чоннун өзүп турар хереглелинге аъш-чемнин элбекшилин 2—3 чылларда тургузары совхозтарның чугула сорулгазы болур.

Колхозтарның ажыл-агый-организас талазы-биле быжыглып өскени-биле чергелештир области совхозтарның ажыл-агыйжы көргүзүглери чайгылыш чокка өзүп турар. Областың совхозтары мал болгаш чер ажылының бүгү алырларын хөгжүдер демиселде түржүп турарлар. Тодаргайлаарга: тараа бүдүрүлгезин сайзыратпышаан, хой, мыйыстыг бода мал, куш, ары ажылын хөгжүдеринге улуг кичээнгейни салып турар.

Мал болгаш чер ажылын сайзырадырынга совхозтар улуг күштүг материал-техниктиг чепсеглээшкинни алган. Бо он чылдың дургузунда совхозтарда тракторлар 2 катап, комбайннар 3,5 катап, автомашиналар 4 катап, көдээ ажыл-агыйның хөрзүн болбаазырадыр болгаш тараа кестирер машиналар 2.5 катап өскен. Ынчангаш көдээ ажыл-агыйның кол ажылдарын совхозтар бүрүн механизацияже шилчиткен. Чижээ, хөрзүнү ажылдап кылырын, дүжүтү ажаап алырын, тараанны чажарын, сөөртүрүн 100 хуу механизастаанын областын көдээ ажыл-агый делгелгезинин совхозтар талазы-биле көргүзүглериндe тода айтып турар.

Техниканың өскени-биле чергелештир, ол техниканы ажылдадыр билдилиг кадрлар база өскен. Совхоз бүдүрүлгезин хөгжүдеринге болун бердинген механизаторлар болгаш көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери хүн-бүрү өзүп турар. Совхозтарда трактористернин, комбайнёрларның, машинистернің саны 10. агрономнар, зоотехниктер, ветеринар, инженер, техниктиг ажылдакчылар 7 катап өскен. Олар ажылга ак-сеткилдиг болуп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип турарлар. Чижээ, «Өөк» совхозтуң комбайнёрлары эштер Гуднев биле Байыр-оол олар «Сталинец—6» деп комбайн-биле сезонда 700 гектар тараа культураларын ажаап алган.

Совхозтарда мал ажылы чыл бүрү өзүп, ооң продуктулуу бедип турар. Он чыл дургузунда чүзүн-чүзүн малдарның нинти баш саны 3,5 катап өскен. Малдың уксаазы экижээн. Совхозтарда бүгү хойларның 80 ажыг хуузун мериное уксаа-биле, мыйыстыг бода малдың—70 хуузун симменталь-биле, чылгы малдың—90 хуузун дончу болгаш буденовчу уксаалар-биле, хаваннарны улуг ак болгаш кемеровчу уксаалыг хаваннар-биле бүрүн хайнакташтырган. Малдың уксаазын экижиткени-биле малдан алыр продукция чыл бүрү өзүп турар. Чижээ, «Элегес» совхозта саанчы Сат Серенмаа болунга быжыглатынган 12 инектериниң иштинден «Красула» деп шолалыг инээнден хүнде 20 литр сүттү, «Өөк» совхоз бир бүдүрүкчү кошкардан 5—7 килограмм дүктү ап турар.

Мал ажылын хөгжүдер талазы-биле мурнакчы малчыннарның саны көвүдеп турар. Чижээ «УТКА-ның 25 чылы» совхозтың хойжулары эш Балажык биле Эвзиоол олар чыл бүрүде-ле 100 баш хой бүрүзүнден-не 113—114 хурагашнарны бүрүн дорүктүрүп ап турарлар. Ол ышкаш «Элегес» совхозта хаван ажаакчызы эш Санкина сөөлгү үш чылдарның дургузунда төрүүр хаван бүрүзүнден 20 хаван оолдарын алган болгаш бо чылын 10 баш төрүүр хаван бүрүзүнден-не 28 баш хаван оолдарын дорүктүрүп ап турар. Ындыг мурнакчы малчыннар өске-даа совхозтарда бар.

Чер ажылы совхозтарда база-ла шапкын өзүп турар. Бо үеним иштинде совхозтарда пинти тарылга шөлү 3, ооң иштинде тараа культуралары 183 хуу, картофель 5, ногаа аймаа 4 катап улгаткан. «Элегес» совхозу 1944 чылда үүгле муң ажыг гектар тарылга шөлдүг турганындан ам 4000 ажыг гектар чедир калбарган. Тарылга шөлүнүң калбарганы-биле чергелештир тарааның дүжүү чыл бүрү бедиин. «УТКА-ның 25 чылы» совхоз бо чылын бүгү тарылга шөлүнүң гектар бүрүзүнден-не ортумаа-биле 20 центнерден эвээш эвес дүжүтү ажаап алган.

СЭКП Төв Комитединиң февраль-март Идегумунун күр болгаш куруккан черлерни шингээдип алыр дугайында шиитпирлерин совхозтар ажылдакчылары амыдыралга боттандырып, күр болгаш куруккан черлерни шингээдип алырының планын совхозтар 200 хуу күүсеткен. Ылаңгыя «Элегес» совхозу 4200 гектар күр болгаш куруккан черлерни аңдарып, бо чылын ооң 1300 гектарын шингээдип ап, ооң гектор бүрүзүнден-не 15 центнер, а ынчаарга 88 гектар черниң гектар бүрүзүнден 36 центнер дүжүтү алганын делгелгеде көрүскен.

Совхозтар күрүне мурнунга хүлээлгелерин чогуур өйүнде үргүлчү күүседип турар. Күрүнеге тараа дужаалдазының планын совхозтар бо чылын чогуур өйүнде ажыр күүсеткен. Мал продуктуларын дужаары 1944 чылга демейлээрге бо чылын каш катап өскен. Чижээ, күрүнеге эштиг 4, дүктү—6,5 болгаш тараанны—2 катап хөйнү дужааган.

Мал болгаш чер ажылының хөгжүдезинин өзүлдези-биле кады совхоз бүрүзү экономика талазы-биле быжыглып, олардың бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының бот-үнези чиигеп турар. Совхозтарның экономиказын улам-на байлакшыдарынга комплексиг механизацияга үндезилээш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, бүгү техниканы шын ажыглаары, көдээ ажыл-агыйның эртемнериндe болгаш практиказында мурнакчы дужулгаларны калбаа-биле шингээдип алыры ажыл-агыйжы эвес чорук-биле демисешпишаан камналганын чурумун шыңгыы сагыыры совхозтар директорларының, ооң тускай эртемниглериниң болгаш бүгү ажылдакчыларының соңгаарладып болбас сорулгазы болур.

Н. КОНГАР,

Тываның совхозтар трестизинин директору.

ӨЗҮП ТУРАР СУУР

Бай-Тайга районнуң Бай-Тал сумузунда Сталин аттыг колхозтуң төвү хүн-бүрүде-ле өзүп, чаа-чаа тудуглар-биле немештир туттунуп турар суур. Ында чылыг-биле ажылдаар электри станциязы, 500 олуттуг саман-биле кылган клуб, магазин, эмнелге, зооветпункт черлериниң тудуглары, колхоз конторазы болгаш өскедаа бүдүрүлгениң, культураның тудуглары суурда бедип үнгүлээн.

Суурнуң өзүлдезинин дугайын колхоз даргазы эш Кула мынчаар чугаалаан:

— Төлевилел план ёзугаар суур үш будумчулуг туттунар, ам ийизи колдуунда туттунган. Каш-ла чыл мурнунда бо чер ээн шөл чыткан дээрзинге, көрбээн кижилер бүзүревес-даа чадавас. Тудугнуң шалып чоруп турары— бистиң кайгамчыктыг кижилеривисте-ле болгай. Бисте ажылга кызымак, уран-шевер кижилер хөй. Олар коллективтиг ажыл-агыйның ачызы-биле ынчаар өскеннер. Бажыннарны тудуптар, саман-биле туйбуну бүдүрер, хлеб быжырар печкаларны кылып аптар кижилер үүгле колхоз бүдүрүлгезинге ажылдап турган өзүп үнгеннер.

Шынап-ла тудуг ажылында шалыпчылар хөй. Мөнге, Мөнге-Баян, Намзырай, Дамба-Доржу, Севээн, Чанзан олар хүн нормазын 200 хуу ажыр күүседип турарлар. Ол ышкаш саман бүдүрүлгезинде Биче-уруг, Дыспаян, туйбу бүдүрүлгезинде Чаңоо, Часыг-оол. Хек-Бора олар бүдүрүп турар продукцияны хөй санныны берип, тудуг ажылының дүрген чорутунарынга идигни берип турарлар.

Колхозтуң тудугжуларының шалыпкын ажылын херечилеп турар бир чижекти көргүзүп болур. Энир чылга чедир, колхоз девискээринге 2 школалар: бирээзи колхоз төвүнге эге, өскези километр ажыг черге чеди чылдың школазы турган. Ынчаарга районнуң улус өөредилге килдизи чеди чыл школазының тудуун колхоз төвүнче көжүрерин сүмелээн. Колхозчу тудугжулар аңаа удурланып, «эрги бажыңнарны ынай бээр көжүрүп турган чоорул, чаа школадан кылып-ла алгай бис» дишкеннер. Колхозчулар сөзүн эзлөннер. Бо чылын 14 класстарлыг чаа школа колхоз төвүнге туттунган. Ынчангаш колхозта үстүү болгаш эге класстарлыг 10 чыл школазы бар апарган. Ол чаа школаның тудуу колхозтуң бүдүрүлге планынга кирбээн турза-даа өөредилге чылы эгелээр мурнунда бүрүн туттунган.

Энир чылын колхозчулар кино, концерт көөр чери чок турган болза, ам 500 олуттуг клуб туттунганын үстүнде чугаалаан болгай бис. Ол клубта массалыг ажыл чоруп турар, турум кино база бар. Бот-тывынгыр уран-чүүл белгүмүнүң киржикчилери клубту эзелпкеннер. Колхоз төвүнде номчулга бажыңы база бар. Ында байлак ном фондузу эмтелиг салдынган. «Бистиң номчукчуларывыс ам 400 ажыр турар» деп ооң эргелекчизи эш Чечек чугаалап турар.

Колхозта эмнелге пунктузу база улам-на сайзырап кел чоруур. Ооң эргелекчизи эш Дүпүр чоннуң кадыкшылы дээш кызымак ажылдап турар. Эмнелге чери ам аарыг кижилерни чыттырып эмнээр 4 оруннарлыг.

Колхозчуларның материалдыг чаагай-жылгазы база кодүрүп турар. Чижээлээргe, улуг назылыг колхозчулар Чанзан биле Көк-оолдуң, малчыннар Байыс биле Бодунайның бажыңнарынга кире бээрге, ишти бажың хереседдери-биле деритинген стол, сандай, ном салыр этажерка, демир оруннар бажыңын иштин каастап турар. Колхозчуларның бажыннары долгандыр херим кажаалыг, огородтуг, инектиг, хаванныг болгаш куштарлыг.

Суурнуң сайзыралы—Коммунистиг партияның, Совет чазактың ачызында чедип алдынган дээрзин колхозчулар ханы билгеннер, олар социалистиг чаартылгада чедишкиннерин ам-даа көвүдедирлер.

С. АЛЕЕТ.

Алды чылдарның дургузунда

Сүт-Хөл районнуң Киров аттыг көдээ ажыл-агый артели 1948 чылдың октябрь айда организастатынып тургустунган. Ажылчы араттар колхозка киргеш, ааскежиктиг чаагай амыдыралды чедип алган. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн бүрүде улуг сагыш салыышкынынга болгаш чаагай дузаламчызынга сеткил ханыышкын-биле өөрүп четиргенин олар илередип турарлар.

Алды чылдың мурнунда чангыс-даа тудуг чок, ээн шөл турган Кара-Чыраада ам колхозчу чаа суур тургустунган. Колхозчуларның чурттап турары 60 чаа чуртталга бажыңнары, көжүрүп туткан эрги бажыннар-биле кады 201 чуртталга бажыңнары бар апарган. Чаа школа, интернат, кижи эмнелгезиниң салбыры, ясли, башкылар чурттаар 8 бажың, столовая, 2 чунар-бажың болгаш тараж, быааның үлегерлиг кажаазы, хаванның 2, база аттың болгаш бүдүрүкчү аскыларның аңгы-аңгы кажаалары, куш фермазы, тараа урар 7 склад болгаш ооң-даа өскелер туттунган.

Колхозчу суурда культура албан черлери, садыг-магазин болгаш радио, телефон ажылдап турар. Ниитиниң ажыл-агыйының чаа суурун тургузарынга онза идепкейлиг ажылдаан колхозчулар эвээш эвес. Колхозчу тудугжуларның аралында эштер М. Чүлдүм, О. Думен-оол, Х. Бичеоол, Лопсан, Борбак-оол, Чымба-Лама. Манчая олар уран-шевер болгаш аваатыр ажылдап, бүгү тудугларның ажылынга идепкейлиг киришкен. Печка кылыкчызы эш Бавуу дыка хөй бажыңнарның печкаларын кылып келген, печка кылырынга мергежээн болгаш ол ажылдың нормазын хүн-бүрүде 120—150 хуу күүседип турар. Колхоз тудуунуң ыяжын 70 километр черден сөөртүрүнге чолаачылар И. Козин, М. Кенжиг-оол олар кызымак ажылдап, ыяш сөөртүрүнүң нормазын үргүлчү 150—175 хуу күүседип турган.

Тудуг бригадазы бо чылын 9 чуртталга бажыңын, чунар бажыңны база 4 аал ишти чурттаар бажыңны бүрүн тудуп доскаш, ажыглалга кирген. Тудугжулар 20 баш хаван, 50 инек кирер бөзө быааа кажааларын ылаңгыя мотор күжү-биле ажылдаар тараа дээрбезин туткан болгаш өске-даа тудугларны кылган. Тудуг бригадазының кежигүннери 1955 чылдың тудуун чедишкинниг чорудары-биле ноябрь, декабрь айларга чедир план ёзугаар тудуг ыяжын четчир кылдыр белеткеп алыр дээш социалистиг чарыштың хүлээлгезин алган, ону боттандырарының хемчегларын ап турар.

М. ДАРЖАЙ.

Сигенни шыңгыы кадагалаар болгаш бүгү саваңны сарааттаар

Барыын-Хемчик районнуң чамдык колхозтары белеткээн сигенин шыңгыы камгалалдыг тургузарының болгаш бүгү тараа саваңын бөлүп, сарааттап алырының хемчеглерин четпес чоруткан. Бо талазы-биле ажылче колхозтарның удуртукчулары, мал ажылының тускай эртемниглери чугула сагыш салбайн турар.

«Большевик» колхоз 125 гектар, «Совет Тываның 5 чылы» колхоз үүгле 50 гектар тараның саваңын бөлүп алган. «Ленин оруу» колхозтуң 1447 гектар тараазының саваңының үүгле 11 хуузу бөлүнген. Чамдык колхозтар саваңнарны тараа шөлдериндe хөпээннээни-биле кызыгаарлаттынган.

«Ленин оруу» колхозтуң суурундан тура 4 километр ырак Даг-Дөзү деп черде 15 сарааат сиген бар, инек кадарчызы эш Кунгаанның кадагалалында 100 ажыг инек калат чогундан ында чамдык сарааттарны дыка үрегдеп, төтчеглеп чиген. «Большевик» колхозтуң Тере-Хаяа 20 ажыг сарааат сигенин хүнүң-не инектер чип турар. Ында 5 сарааат сигенниң деп кезиин мал чиген. Ворошилов аттыг колхозтуң Хөңделеп алазгында 20 ажыг сарааат сигенин колхозчуларның хуузунда малы чип турар. Шак мындыг байдалдың фактылары районнуң кайы-даа колхозтарында бар.

Чамдык колхозтарның удуртукчулары болгаш мал ажылының тускай эртемниглери мал чемнерин шыңгыы камгалалдыг тургузарынче сагыш салбаны окта буруу. Көдээ ажыл-агый артельдери мындыг четпестерни дүрген чайладыр хереш. Колхозтарның баштаар черлери амдан эгелээш мал чемнериниң хей черге төтчеглетиннер чоруун шуут болдурбас дээш шиитпирлиг демисел чорудары чугула. Тараа шөлүнде бүгү-ле бар саваңны доп-дораан бөлүп, сарааттап алыры онза негетанин турар.

С. БАЯНОВ.

Тудуг ажылын суларадып болбас

Чаа-Хөл районнуң «Тинелге» колхозунуң баштаар черге тудуг ажылынче кошкак сагыш салган. Артель бо чылын 19 чуртталга бажыңнарын, тараа, картофель складтарын, хаван, быааа кажааларын болгаш чунар бажың тудар планныг.

Дөртен кижи составтыг тудуг бригадазының ажылы сандаргай болгаш организас чок. Ынчангаш ооң ажылы экижээн шыдаваан. Ам үүгле 6 эрги бажың ажыглалга кирген. Чаа 4 чуртталга бажыңнарының үүгле ханалары туттунган. Тудугжулар Намчал, Солдуй болгаш ооң-даа өскелер ажылга үргүлчү озалдап үнер болгаш ажыл шагы төнмейн турда-ла эрте чаа бээр таварылгалар эвээш эвес.

Чуртталга бажыңнарының, бүдүрүлгенин болгаш мал кажааларының тудугларының темпизин дүрүлдедир, планын күүседир дээш колхоз баштаар черге болгаш партия организациязы тодаргай хемчегларни алыры чугула.

А. ЧАДАМБА.

Келир чылдың тарылгазынга четчир, эки шынарлыг үрезиннерни уруп алыр

Чеен-Хемчик районнуң чамдык колхозтары келир чылдың тарылгазынга четчир, эки шынарлыг үрезиннерни уруп ап турар. «Искра» колхоз хереглеже чогуур бүгү үрезиннерни урган болгаш оларның бирги арыглаашкынын чоруткан. «Коммунизмче орук» колхоз бүгү үрезиннерин 100 хуу белеткээн. МТС-тин «ОС-1» деп, үрезин тараа арыглаар машиналары «Кызыл тараачын», «Октябрь 30 чылы» колхозтарның үрезин тараларының арыглаашкынында доктаамал ажылдап турар.

Ол колхозтарда МТС-тин агрономнары эштер Кононова, Злыгстева олар үрезиннер арыглаашкынын эки организастап, кызымак ажылдап турар. Агроном эш Горшковтуң удуртулгазы-биле Калинин аттыг колхозтуң бир бөлүк 12 колхозчулары «ОС-3» деп, үрезин тараа арыглаар машина-биле 58 тонна кызыытас, 17 тонна сула, 28 тонна арбай үрезиннерин арыглаан.

Ындыг-даа болза, Жданов аттыг, Сталин аттыг, Ленин аттыг колхозтарның баштаар черлери келир чылдың тарылгазынга четчир, эки шынарлыг үрезиннерни баш бурунгаар белеткеп алырынче кошкак сагыш салган. Ынчангаш бо талазы-биле хемчеглер эки алдынмайн, хожудан турар. Эрткен чылын Ленин аттыг, «Кызыл тараачын», Жданов аттыг колхозтар үрезиннерни чогуур үезинде четче уруп албаанындан часкы тарылганын үеин чоокшулап келгеиде улуг дүвүрээзинге таваржып турган.

Соруулга болза, колхоз бүгүзү бүгү тараа культураларының ногаа-бахчаның болгаш картофельдің сорттуг эки шынарлыг үрезиннерин четчири-биле чогуур үезинде белеткеп алыры эң чугула чүүл болур. Ылаңгыя үрезиннер арыглаашкынын артельдер дарый доозар ужурлуг.

Д. СЮРЮН-ООЛ.

Ногааларны болгаш картофельди белеткеп алырын үргүлчүлеп турар

Кызыл горпозу эрткен чылга бодаарга, бо чылын ногааны, картофельди хөйнү белеткээн. Капуста, огурец, помидор дужаашкыны чоруп турар.

Горпо эрткен чылда 20 тонна капустаны дужаан турган болза, бо чылын 30 тонна капустаны дужап алган. 180 тонна картофель белеткетинген. Белеткээн картофель энир чылгызындан хөй. Хоорайның хереглекчилер эвилели арбузтарны аъзын хөйнү белеткээш, 40 тоннаны саткан. Ногаа, картофель белеткели ам-даа үргүлчүлеп турар.

А. БОБКОВА.

ЭРТЕМ ТЕМАЛАРЫНГА БЕСЕДАЛАР

ЧЕР САЙЗЫРАДЫКЧЫЗЫНЫҢ КАРАККА КӨЗҮЛБЕС ДУЗАЛАКЧЫЛАРЫ

Көдээ ажыл-агыйның кестүп көрбээн чечектелишкининге төттүнмес болдунар аргаларны колхозчу тургузуг ажыткан. Социалистиг үлетпүр көдээниң ажылышчилерин делегейде эң мурнакчы күчүлүг машина техниказы-биле чепсеглээн. Улуг эртемденнер—Тимирязевтиң, Мичуриниин, Вильямстың эртем ажылдары-биле тургусканы агробиологтуг эртемниң эң дээре чедип алышкыннары колхозтарга болгаш совхозтарга баран болуп турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези дириг чүүлдер —үнүштер болгаш дириг амытаннар-биле холбаалыг. Ынчалзажок ол чүүлдерден аңгыда канчаар-даа аажок хөй, бедүүн каракка көзүлбес хензиг дириг амытаннарның бөлүү: эң бичии организмнер—микробтар ында киржип турар. Ол бөлүк хензиг амытаннар үнүштерни эргежок чугула чемнер-биле үзүктел чок хандырбышаан, каракка көзүлбес ажылды хөрзүнде үзүктел чок чорудуп турар. Микробтарның тургузуун өөренир, ажыктыгларын ажыглап, хоралыг микробтарны өлүрүп кырып тургаш, оларның ажыл чорудулгазын билип алыр, оларны башкарып болур арганы чедип алыр дээш эртемденнер хөй үелерни үндүрген, ажылдарны чоруткан.

Хөрзүнде амыдырап турар микробтарның эң хөй санныы болза, хөй таварылгаларда-ла чангыс клеткадан тургустунган хензиг үнүш организмнери—бактериялар болур. Оларның бирээзин 500 хире катап улгаттырып турган үүгле микроскоптун дузазы-биле көрүп болур хире ындыг хензиг амытаннар-дыр. Янзы-бүрү өннүг ылчыргай азы кургаг белүүлээшкиннер хевирлиг микробтарның мөөнээшкини деп адап турар мөөнээшкинни аваа карак-биле көрүп каап болур.

Болунун хевирнинин талазы-биле бактериялар борбак, шөйбек хевирлиг болур. Бактерия бүрүзү дагаа чуургазының суук чүүлү ышкаш протоплазма деп өн чок чуга карт-биле шыптынган чоруур. Шөйбек бактерияларның дыка хөйү чамдыктары—чыгыс, а бир чамдыктары —элээн хөй жгутиктерлиг (шимченгир органнарлыг) болур. Жгутиктери чок, шимчевестери база бар болгулаар.

Таарымча чок байдалдарга таварышкаш, бактериялар боттарының клеткалыг чүүлүнүн иштинге спора деп адаар онзо бербек чүвелер кылдыр хуула бээр, оларже клетканың кол массазы шилчий бээр. Споралар болунга хоралыг саңдарларга канчаар-даа аажок шыламык, хайындырышынны-даа, кургадышкынны-даа ыыдажып болур.

Хөрзүн болунда дыка хөй санныг микробтарны тулуп турар. Өлген үнүш болгаш дириг амытаннар организмнери-биле чемненип турган, олар органиктиг бүдүмелдерни ирилип, бейлуска чарлышкынның минералчыгынган продуктулары хевирлиг ооң составтыг кезектерин эгидип берип турар. Ол болуушкун үзүктел чок болгаш дүрген болуп турар.

Белоктуң составында кирип турар азот чокка амыдырал туруп шыдавас. Азотту бүдүмелдер үнүштерниң чемненирингe шуут эргежок чугула. Ындыг бүдүмелдерниң бирээзи болза, селитра болур, аммиак дустарын ажыдып (кислород-биле байдыып) турар нитрификастаар бактериялар деп адап турар үүлүүн дузазы-биле хөрзүнге, боктуң азы өдектиң бөлүнүүнүнге ол селитра тыптып тургустунар. Чаа белок бүдүмелин тургузарынга азот селитраны шингээдип ап турар. Өдек ышкаш ындыг удобрениени хөрзүнче киперге нитрификастаар микробтарның ажылы күштелип, үнүштер хөй чемни ап болур.

Өске арга база бар, ооң дузазы-биле микробтар үнүшке ажыктыг азоттуг бүдүмелдер-биле хөрзүнү байыдып турар.

Атмосферада канчаар-даа аажок хөй санныг азот бар: чер кырының бир дөрбелчин метр бүрүзүнге хамаарыштыр агаарның шөйлүн үнгениниде 8 тонна хире хостуг азот бар. Ынчалзажок үнүштер-даа, дириг амытаннар-даа ол азотту шуут-ла шингээдип ап шыдавас. Үүгле микроорганизмнер ону шингээдиптер аргалыг болуп турар.

Злактарның культуразын бобы үнүштерниң тарылгазы-биле эзлештиреринин эргежок чугулазы бүгүдеге билдингир. Бобы үнүштер хөрзүнү азот-биле байдыып турар, чаңгыс ол-ла шөлге злактарны үзүктел чок тарыырга ол азот хөрзүнден үнүп калыр ол эзлештириишкиң ынчангаш эргежок чугула болур. Азотофиксирлээр дазыл бактериялары деп адап турар микроорганизмнер-биле кады чурттап турарының ачызында ол үнүштер агаардан азотту алыр аргалыг болуп турар. Олар чочактаразының, фасольдың болгаш өске-даа бобы үнүштерниң дазыл системазынче чыглып кирер, дазылдар тулуштур өзүп, улуг эвес белдиржигештер дазыл бактериялары-ның тыптырын болдуруп турар. Белдиржигештер кылдыр хөй санныг өспүшаан, атмосферлиг азотту сиңирбишаан, дазыл бактериялары өлгүлээш, болунун үрелген клеткаларының бүдүмелин хөрзүнге берип турар. Хөрзүн үнүш-дужүткүр ашаар болгаш злактарның дужүткүрүн бедидерин хандырар.Дазыл бактерияларының кылымал культуразын бобы үнүштерге халдаып тарып тургаш, хөрзүнче тускай аргабиле киирип болур.

Азот чыыкчыларының микроорганизмнериндeн мурнуку куржагларга онза эки өзүп хөгжүүчел азотобактер улуг ужурдузалыг болуп турар. Чочактараа аймактыг үнүштерниң дазылдарынга чыглып өөр дүргектелчек бактериялардан ооң ылгалы болза, атмосферанын хостуг азодунун күселинден хөрзүнү азот-биле байытпышаан, ол шуут-ла хөрзүнге чоруур.

Микроорганизмнерниң тургузуун болгаш янзы-бүрү үнүштерниң үнүш-дужүткүрүнге оларның саңдарын өөренип алгаш, совет эртемденнер тараажының ол каракка көзүлбес дузалакчыларын ажыглаарының чаа оруктарын ажыдып турар. ССРЭ-де бактериалдыг удобрениелерни хөй санныг белеткел турар заводтар болгаш лабораториялар тургустунган.

Ындыг удобрениелериниң бирээзи болза, нитрагин болур, а ооң составында биске билдингир дүргектелчек бактериялар кирип турар. Бүгү-эвиледдің көдээ ажыл-агый эртемнериниң Ленин аттыг Академиязының көдээ ажыл-агый институдунуң хөй санныг дужулоларының болгаш колхозчу база совхозчу практиканың хөрек кырынга көргүскени болза, нитрагин чочактараанның, виканың болгаш өске-даа культураларның үнүш-дужүткүрүн дыка бедидип турар. Чижээлээргe, Иваново областың Кинешма районунда «Прогресс» колхоз вика сигенниң гектар бүрүзүнден нитрагин чокка 26,8 центнерни а нитрагин тараанда 36,6 центнерни ап турган.

Азотобактериниң препараты —азотобактерин болза, янзы-бүрү культураларның дужүдүн бедидиринге арганы берип турар. Олуртуп тарыыр болгаш ногаа культураларын, ылаңгыя томаттарның болгаш капустаның рассадазын өстүрдe ону ажыглаарга дужүттүн онза бедик немелдежин берип турар. Чижээ, Ленинградтың селекция станциязынга азотобактерин чокка гектар бүрүзүнден картофельдің дужүдү 293 центнер, а ону ажыглаарга 359 центнер болган.

Нитрагин болгаш азотобактерин өртээ чиик (оларны гектар хөрзүнче киирерге 2—3 рубль хире болур) болгаш ажыглаарда бөдүүн. Ол препараттарны тараа культуроларының бир гектар черинге 500 граммны үрезин-биле кады чажар.

Азоттан аңгыда үнүштерниң чемижинге фосфор улуг ужур-дузалыг. Хөрзүнде ооң каттыжыышкыннары дыка хөй, оларны үнүштер шуут ажыглап ыыдавас. Үнүштерниң фосфорлуг чемижин бактериалдыг удобрениениң дузазы-биле экижидип болур. Ону кылырда, фосфоробактеринни ажыглаар хөрзүнде фосфорнуң органиктиг каттыжыышкыннарын үрегдээр болгаш үнүштерге чедингир фосфор кислотазын олардан хостаар аргалыг тускай бактериялар ол фосфоробактеринде кирип турар. Фосфоробактеринни бүгү тараа культураларынга, ооң иштинде күзүн чажар болгаш олуртуп тарыыр культураларга ажыглаар.

Органиктиг бүдүмелдер-биле байлак торфтуг, кара довурактыг, ширикте лчек, хулденчек довурактыг хөрзүннерниң 1 гектар черинге дужүтү 1—3 центнер бедидип турар. Органиктиг бүдүмелдер-биле байлак эвес хөрзүннерге фосфоробактерин биче күштүг. Бо таварылгада үүгле торф, компост, өдек ышкаш, ындыг органиктиг удобрениелер-биле холбаштырып турган ону ажыглаар. Тараа культураларының гектар бүрүзүнге 250 грамм фосфоробактеринни база-ла үрезин-биле кады чашкан турар.

Киров областың хөй-хөй колхозтарынга ол препараттың шылгалдазы бедик түнелдерни берген. Чижээ, Фален районунуң «Прожектер» колхозунга фосфоробактеринниг 1 гектар шөлден суланың дужүдү 15 центнер, а ол чокка 10,7 центнер болган.

Бактериялардан аңгыда микробтарга дудуктуң янзы-бүрү мөөгүлери база хамааржыр.

Бир эвес дудукту микроскоп-биле көөр болза, мөөгүнүң мага-болу мицелия азы мөөгү салыышкыны деп адап турар чиигe удазынчыгаштардан чиигe адырлар ангыланып үүгүлээш, оларның төнчүлерингe спора тыптыр, тодаргайлаарга ооң дузазы-биле мөөгүлерниң өзүп кевүдээр үре чери бар. Дудуктер өлүг органиктиг артыышкыннарга чыглып чурттаар болгаш ооң-биле чемненип турган, хөрзүнде органиктиг бүдүмелдерни үрегдээр болгаш үнүштерниң чемижинге эргежок чугула янзы-бүрү дустар-биле черни байдыып турар. Хөрзүнүнүң чамдык мөөгүлери үнүштер-биле кады чурттап турар болгаш оларның хөй дестерингe мөөгүнүн удазыннарындан сырый четки турустунар ону микориза деп адаар (мико—мөөгүлер, ризо —дазыл). Микоризаның дузазы-биле үнүштер хөрзүнден сугну болгаш чемништи ап турар.

Микориза чокка үнүштер ооҗум өзер болгаш өлүп каары эвээш эвес. Хову камгалалының эки аърга-ыяш куржагларын өстүрүп алыр дизе, аныяк ыяш кылдыр олуртур дубтун доозун хөөп тарыырда микоризалыг мөөгүжүгештерни киирери эргежок чугула. Ыяш породаларының үрезинин хөмер мурнунда дубравтыг довурактар-биле, тодаргайларга таарышкан аърга-ыяш олуртулгазының адаандан өлган болгаш ажыктыг микроорганизмнерниң таарышкан болуу бар довурак-биле азы тускай микоризалыг ыяш өстүрүлгелериндeн довурак-биле холуп ап болур. Бүгү-эвиледдің көдээ ажыл-агый эртемнериниң Ленин аттыг Академиязының көдээ ажыл-агый микробиология институдунуң тарадып чорудуп турары микоризалыг мөөгүжүгештериниң тускай препараттарын хөрзүнче база-ла киирип болур. Ыяшты хөөп олуртурда хову хөрзүннерни микоризаның препаратын киирип тургаш, микоризалыг мөөгүжүгештер-биле байыдар, Саратовтуң күрүне университединиң дужулгаларының көргүсвени болза, микоризастаар чорук дубчугаштарның денизин болгаш микоризалыг үнүштерниң саны дыка көвүдедир.

Каракка көзүлбес, ынчалза-даа дужүт дузалакчыларының күчүлүг армиязының ажыл-чорудулгазы кайы хире улуг ужурдузалын бо бүгүден түүнеп көөру берге эвес. Микробтарның бүдүрүкчүлүг ажылы кижиниң ажыл-ишчи чорудулгазындан дыка хамааржыр. Шөлдерни эки ажылдап кылыры, суттарылга, удобрениелерни киирери, тарылга эзлештирилгези—бо бүгү хөрзүнүнүң ажыктыг микрофлоразының хөгжүдезинге таарымчалыг хөледнишкинни чедирип турар болгаш ооң-биле үнүш-дужүткүр чорукту үлгаттырарынга арганы берип турар.

А. НАУМОВА,

биология эртемниниң кандидады.

Улус демократиязының чурттарында

Совет-кыдат кады ажылдажылганың үре-түннели

ПЕКИН. Парлалгага чарлатынган совет-кыдат дыннадыг ёзугаар алырга Совет Эвилели совет-кыдат холушкак нинтиледдерде, оон иштийде Дальний хоорайда суднолар тудуушкунуун болгаш сентелгезиниң талазы-биле нинтилелде бодунун үлүүн Кыдаттың чазаанга шилчидин бээрин шинтпирлээн.

Моон-биле холбаштыр «Чжунгоцинняньбао» солун совет-кыдат кады эргелел үезинде нинтиледдің ажылында болган улуг өскерилгелериң дугайында улуг түүлү парлап турар. Судно тудуунун ажылагыйы болза, бо чылдарда танытынмас кылдыр өскерилген, колдуунда бүдүрүлгенин техниказы дыка өскерилген. Эрес япон дериглээшкининиң орнунга чаа-чаа станоктар болгаш машиналар келген, чүк чүдүрер, дүжүрер универсалдыг түве көдүртүр хөй-хөй күчүлүг механизмнер тыптып келген; электровагонеткалар аар күш ажылын солаан. Нинтиледдің бүдүрүлгелериниң цехтеринде бо үеним вентиляция дериглээшкинин тургускан. Бүдүрүлге чорудулгаларының бодунда дыка өскерилгелер болгулаан. Электри канаашкынының дузазы-биле болгаш күштерни алаан шын тургусканы-биле суднолар тударынга хереглетинер үеш хөй катап кызырылган, ажылдык шынары алаан бедээн.

Бүдүрүлгени хөгжүдериниң хереезинде болгаш судно тудукчулары кыдат кадрлар белеткелинге совет тускай эртемнилер чугула салыышкын киргенин солун өскелеп демдеглеп турар. (СЭТА).

КУР-нуң Күрүне төвүлелиниң бирги хуралы

ПЕКИН, октябрь 16. Синьхуа агентилелиниң дамчытканы болза, Кыдат Улус Республиканың Күрүне Төвүлелиниң бирги пленарлыг хуралы дүүн болган, аңаа организастыг айтырыгларны чугаалашкан болгаш Төвүлелдің ажылының дугайында Кыдаттың чазаанга шилчидин бээр «даштыкы күрүнелер-биле чарган керээлериниң шинтпирлерин болгаш керээни күштүг болдуруп бадылаарының» төлевилелин хуралдың киржикчилери бадылаан.

Кыдат биле Совет Эвилелиниң аразында болуп эрткен чугаалажыышкыннар дугайында премьер Чжоу Энь-лайның илеткелкниң соонда хуралдың киржикчилери кыдат-совет нинтиледдерде совет киржилгениң үлүүн Кыдатка шилчидер дугайында кыдат-совет дугуржулганы база эртем болгаш техника талазы-биле кады ажылдажылга дугайында ыыдат-албан дугуржулганы база-да ол ышкаш бадылаан.

(СЭТА).

Польшада чер-черниң эрге-чагырга органнарының соңгулдаларынга белеткел

ВАРШАВА. Күрүне эрге-чагыргазының чер-чер органнарының—воеводстволарның, хоорайларның, уездилериниң, районнарның, суурларының болгаш көдээниң улус советтериниң декабрь 5-те болур соңгулдаларынга белеткел Польша Улус Республикада улам-на калбарын турар. Соңгулда округтарын база ол ышкаш соңгулда комиссиларын бүгү чуртта тургускан. Комиссиларның составынга чурттуң мурнакчы кижилери«үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш тудугларының ажылчыннары, эртем, культураның болгаш уран-чүүлүң ажылдакчылары, партия ажылдакчылары, национал фронтунун чер-чер комитеттериниң активчилери кирген. Польша Улус Республиканың сейм депутаттарының киржилгези-биле национал фронтунун воеводстволар комитеттериниң пленумнары Щецинге, Белостокка, Зеленый Гуреге, Кошкалинге болгаш өске-да воеводстволар төптеринде болган. Национал фронтунун комитеттериниң ажыл-чорудулгазын, улус советтери-биле оларның кады ажылдажылгазының түннелин, ажылчы чоннарның амыдырал деннелин улам бедидери дээш, үлетпүрүң кедээ ажыл-агыйның болгаш культураның хөгжүлдези дээш демиселге чаа улус советтериниң сорулгаларын тодаргайлап турар чагыгларны пленумнарга чугаалашкан.

Польшаның профэвилелдериниң төп төвүлелиниң үшкү пленуму соңгулда кампаниязынга профессионал эвиледдериниң сорулгазын чугаалашкан.

(СЭТА).

Чехословакияда чаа электростанцияларның тудуушкуну

ПРАГА. Эрткен чылын Чехословакияның электростанциялары 12,4 миллиард киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрген, ол болза, 1937 чылга бодаарга үш ажыг катап хөй. Ам дыка хөй гидроэлектростанцияларны болгаш чылыг күжү-биле ажылдаар электростанцияларны тудуп турар. Чоокта чаа Влтав хемде Слаптың гидроэлектростанциязы баштайгы үлетпүр тогун берген. Чыл төнчүзүнге чедир Слаптың электростанциязы ийиги турбогенераторну ажыглалга киргген турар. Ол улуг гидроэнергетиктиг тулуг келир чылын доостур.

Вога хемде (Словакияда) Скальдың гидроэлектростанциязы дүрген темпи-биле туттунуп турар. Декабрь 1-те чедир аңаа 2 миллион кубометр довуракты үндүр каскан турар болгаш он-он мүн кубометр бетон салдынган турар. Скальда гидроэлектростанцияның ажылдарының чедиишкинниг чорун турарынга бедик бүдүрүкчүлүг совет техника дузалап турар.

Острова областың Тршенбовицыда, Брнен областың Годонинде болгаш чурттун өске-да үлетпүрүг төптеринде күчүлүг чаа электростанцияларын ол ышкаш тудуп турар. Бо чылдың төнчүзүнге чедир Словакияга өскен каш чаа электростанциялар, оларның иштинде Горнострадтын, Братиславтын № 1, Зволен-Бучинниң болгаш өске-даа черлериниң электростанциялары ажыглалга кирерлер.

Келир чылын чамдык чаа энергетиктиг тудугларны тударын айтып турар. Острова области Стонавка хемде электростанцияның болгаш плотинаның тудуушкуну эгелээр. Ол станцияның тудуушкуну чамдык экономиктиг чугула айтырыгларны шинтпирлээринге улуг ужур-дузалыг болур. Стонавтың плотиназы кончуг улуг суг шыгжамырын турдузар, ол чорук Тржинецтиң В. М. Молотов аттыг металлургия комбинадынын болгаш Остров—Карвиннің хөмүр даш комбинадының үзүктел чок ажылдарын хандырар суг күрлавырларын турдузарынга арганы бээр.

Энергетиктиг чаа тудугларны ажыглалга киирер чорук бо чылын электроэнергиязының бүдүрүлгезин эрткен чылдың деннелинден 11 катап улаттырарынга арганы бээр.

(СЭТА).

„Совет Эвилелинге өөренген мен"

БУХАРЕСТ. «Совет Эвилелинге өөренген мен». «Бодумнуң билиимни совет заводка бедидип алган мен». Бо сөстерни Румын Улус Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринге бөгүн улам-на хөйү-биле дыннан болур. Ол сөстерни Совет Эвилелинге техниктиг дээди өөредилге черлерин доосканы тускай билиг алган кижилер чоргаарал-биле чугаалап турарлар.

Новочеркассыга политехниктиг институт доосканы Бухарестиниң Август 23 аттыг заводунуң инженери Луис Рубельдин чугаалаары болза, совет школа бистерге үүгле бай тускай эртемни бербээн. Ол бисти күш-ажыл организациязының мурнакчы формазынга өөреткен, бүдүрүлгени тодаргай планнаарын хандырарынга бисти өөреткен: Совет инженерлер болгаш техниктер-биле айтырыгларны шинтпирлээриниң аргазы биске улуг школа болган. Бистерни чепсеглээни улуг дуржулга дээш совет кижилерге ханы-зы-биле өөрүп четиргенивисти илередип турар бис.

Крайовтун «Электропутер» заводунуң дыка хөй ажылчыннары, инженерлери болгаш техниктери Совет Эвилелиниң бүдүрүлгелеринге өөренген болгаш боттарының билиглерин бедиткеннер. Оларның аразында техник П. Сэфтой бар, ол өске үш инженерлер-биле болгаш техниктер-биле кады бир мүн киловатт күштүг асинхроннуг моторну ажылдап кылганы дээш күрүне шанналы-биле шаннатырган.

(СЭТА).

Албанияда орус дыл өөредилгези

ТИРАНА. Албания биле ССРЭ-ниң найыралының нинтилелиниң организастазаны орус дыл өөренириниң талазы-биле школаларга болгаш курстарга чоокта чаа өөредилге чылы эгелээн. Областар төптеринде, хоорайларда болгаш чурттун бүдүрүлге черлеринде амгы үеде ийи чыл хуусаалыг 6 школалар болгаш 15 курстар ажылдап турар.

Эрткен чылдың деннели-биле алырга, бо чылын школаларның болгаш курстарның дыннакчыларының саны дыка өскен. Чижээ, Тиранада школаларның дыннакчыларының саны эрткен чылдың деннелинден барык-ла 4 катап улгаткан. Албани-совет найыралдың айының үезинде орус дыл өөренириниң талазы-биле алаан каш чаа школалар болгаш курстар ажытынган.

(СЭТА).

Францияның Коммунистиг партиязының ТК-зының пленуму

ПАРИЖ. Чоокта чаа Францияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң пленуму болуп эрткен. Аңаа Партияның 13 съездизинин француз коммунистерниң мурнунга салганы код сорулганың—француз политиканың угланыышкының өскертир сорулга-биле ажылчын аңгыны база бүгү национал болгаш демократтыг күштерни каттынытырары дээш демиселдің дугайын Францияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң пленумунга Лоран Казанова бодунуң илеткелинге сагындырган.

Партияның 13 съездизи эрткен үеден бээр дөрт айларның дургузунда Францияның политиктиг амыдыралында болган бөттүг өскерлиишкиннерни, чижээлээрге: Ланьель — Бидонуң чазааның дүшкенин, Индий-Кыдатка тайбынчыдылганы кылганын болгаш «европаның камгалал нинтилежилгезин» француз парламентинин хүлээвээнин илеткелчи демдеглээн. Ол болуушкуннар болза, чурттун политиктиг амыдыралында ханы өскерлиишкиннерниң болганын, ол дээрге, ажылчын аңгы баштаан француз улустун шинтпирлиг хөделиишкиннериниң түннели болганын бадыткап турар.

Герман айтырыгның талазы-биле француз чазактың политиказы лондон дугуржулгаларының үндезини болган ийи үндезин факторлар-биле иле тодаргайлатынып турар: Барыын Германияны чепсеглээринге болгаш Соңгу-атлантика эвилелинге ону киириштиреринге чөпшээрешкени, а ол ышкаш герман айтырыгны шинтпирлеп таарыштырар дугайында сонуургалдыг дөрт күрүнелерниң чугаалажыышкыннарын катап эгелээриниң ойталааны.

Бо ийи факторлар лондон төвүлел хуралы эгелээриниң мурнунда-ла турган. Министрлер төвүлелиниң даргазы брюссель төвүлел хуралының мурнунда-даа, ол тушта-даа «европаның камгалал нинтилежилгезинин» талалакчылары-биле компромиссти үргүлчү дилеп турганының ол байдалы оларның-биле тайылбырлатынар. Оон аңгыда олар болза, оон даштыкы политиказының нинти угланыышкының тодаргайлап турар.

Француз чазактың баштыңы Лондондан Германияга фашист армияны 1500 самолёттарга деткитирген 500 мүн кижиге катап тургузарының төлевилелдерлиг эвп келген деп түвени илеткелчи онзалап демдеглээн. Ындыг болганда «европаның камгалал нинтилежилгези» янзылыг лондон дугуржулгалары Францияны улуг айыылдың мурнунга тургузуп турар.

Лондон дугуржулгаларында киргген хоозун «контрольду» болгаш «магадылалдарны» Казанова сойгалап илереткен болган герман милитаризмни катап төрүтүндүрериниң Франциядга айыылдының база көргүскен. Херек кырында америк болгаш англи чазактар герман дивизияларны канчап-даа турган болза, алырын күзеп турар деп Казанова чугаалаан. Олар Франция чагыткан турарын негеп турарлар. Герман аңаан негекчилери Франция-биле бүгү-ле чайлаш чок маргылдааларга атлантика эвилелинин ёзулуг удуртукчуларын ам безин боттарының эң дээре дээн эвилелчилери кылдыр санап турарын лондон дугуржулгалары тодаргай көргүзүп турар. Бир эвес бо бүгү фактыларны кичээнгейге алыр болза, канды-даа «магадылалдар» болгаш «контроль» үүгле хоозун үүве болу бээр. Чазактың боду оларга бүзүревейн турар. Ынчалза-даа чазак оларның дугайын код нургулайында болунун хөделиишкиннерин шынзыктырар дээш чугаалап турар.

Лондон дугуржулгаларын Национал хуралдың үүлдүгзүнүн көргени улуг айыыл болуп турар, ынчангаш ол шинтпирлер дээш боттарының бадылаашкыннарын берген депутаттар боттарынга кончуг улуг харысалганы алганы ол деп түвени илеткелчи демдеглээн. Герман айтырыгны тайбың шинтпирлээр дугайында сонуургалдыг күрүнелерниң чугаалажыышкыннарын эгелээр төлээде, эргежок чугула хемчеглерни алырынче ол француз чазакты кыйгырган. Улустар аразының чугаалажыышкыннарын дагын эгелээринче эргежок чугула базымнарны Франция боду кылырын национал эрге-ажыктар негеп турар. Шак ындыг бирги базым болза, Барыын Германияны кандыг-даа хевирге чепсеглээринден ойталаары болур ужурлуг.

Барыын Германияны катап чепсеглээрин бир эвес парламент эң чоокку үеним иштинде шуут үүлдүг деп көөр түве болза, француз улуска чал-чаа зар-бергелерни онзаганы болгаш адарал-түргеллерни күштелдиреринге чедиргени ол болур ийик деп илеткелчи айыткан. Шериг чарыгдалдарын кызырбас түве деп чазак ам безин медегдеп турар-дыр. Ол үүл дээрге, Барыын Германияны чепсеглээринге чөпшээрежилге бердинген үеден эгелээш, олар улам-на дүрген өзер апаар дээн болдур.

Чазак болза, боннчу адаан негекчилерин чепсеглээриниң аймылындан улустун кичээнгейин хоорулдурар дээш ажылчы чоннарның чамдык кезектеринге ажыл төлевирин биче улгаттырар деп шинтпирлээн, ынчалза-даа ол дээрге, хамыктың мурнунда социалистерниң барыын үзелдиг удуртукчуларының талазындан деткимчени алган лондон шинтпирлерин Национал хуралдың бадылаан турарын чедип алыр чорук-тур деп түвени Казанова көргүскен.

Германиядан эжелеп чагырылга шериглерин үндүрер болгаш аңаа хостуг соңгулдаларны чорудар сорулга-биле дөрт күрүнелерниң аразынга чугаалажыышкыннарны чорударынче эгелеп кирер деп В. М. Молотовтуң саналдарының дугайын айтыышаан, илеткелчиниң медегдээни болза:

Чугаалажыышкыннар дораан эгелээн турун болур ийик. Чамдык айтырыглар талазы-биле оларда чедиишкинниг доостун болурунуң барымдаалары бар, ынчангаш ол чорук өске айтырыгларны шинтпирлеп таарыштырарынче кирер арганы тургузуп турар.

Франция харын ол угланыышкына хөделип болур, ынчангаш ол чүгле оон бодундан хамааржыр.

Герман милитаризм деп үүл деп түвени Француз улус болунун дуржулгазындан бөлгүрин Казанова демдеглээн. Герман милитаризм Францияны узуткаарының болгаш ону кулданып алырының аргазы-биле кезээде Европага тергиндээшкин чедип алырынче үүткүп келгенин француз улус үш удаа бүзүреп көргөн.

Ынчангаш лондон дугуржулгаларынга удур демисел «европаның камгалал нинтилежилгезин» тургузарынга удур демиселдің үезинде ышкаш база ындыг улуг ужур-дузалыг болуп бар чыдар.

Бистиң сорулгавыс тодаргай: болунун саңдарын күштелдирип турар парламентинин болгаш даштыкы империалистерниң аразынга бүгү француз улустун турун алырын чедип алыры, ынчангаш чазактың бүгү хөделиишкиннеринге эң долу саңдарны улустун таварыштырары болур.

Ынчалза-даа дүрген хөделир херек, үүге дээрге, америк парлалганың боттарының санап турарын алгаш көөрге, француз чазак болза, шинтпирлерни парламентинин хүлээп алырын ийи айларның дургузунда бодунун чедип алыр күзелдиниң дугайын медегдээн. Барыын Германияны чепсеглээринге удур демиселге эң калбак национал чаңгыс эпти тургузарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдар амгы үеде Францияда бар деп түвени Казанова онзалап демдеглээн.

Ол демиселде Францияның Коммунистиг партиязының эолеп турар туружунга хамаарыштыр Казанованың чугаалаары болза: Партия болза, чурттун иштинге-даа болгаш парламентиге-даа герман милитаризмнин катап төрүтүнүүшкүнүнге удурланыып турар бүгү-ле хөй-ниити болгаш политиктиг организациялар-биле кады, база ол организацияларның бүгү-ле төлээлекчилери-биле кады демисежиринге беленин база дагын шинтпирлии-биле бадыткап турар.

Лоран Казанованың илеткелиниң талазы-биле санал бериишкиннери база болган.

(СЭТА).

Тайваньны АКШ-тың эжелеп турарынга удур

ПЕКИН, октябрь 19. Кыдат парлалга улустун негелдезин илеретишаан, кыдат девискээр—Тайвань ортулукка удур АКШ-тың үргүлчүлеп турар агрессиязының канчап-даа таарышпас чоруун айтып турар.

АКШ Тайваньны эжелевишаан, КУР-нуң девискээринче халдап турар болгаш ажык далайга дээрбедээшкиннерни кылып турар чанкайшичи дээрбечилерниң кем-буруулуг үүлгедиишкиннериниге идигни берип турарын «Гуанминжибао» солун бижип турар.

КУР-га удур америк агрессияны болдурбас дээш доп-дораан шинтпирлиг хемчеглерни алырын КНО-дан кыдат улус негеп турар деп «Гуанминжибао» медегдеп турар. Кыдат улустун ол чөптүг негелдезе делегейнин тайбынга ынакшылдыг улустарының деткимчезин, бирги эолчегде совет улустун изиг деткимчезин ап турар. КНО-нун Кол Ассамблеязының тоску сессиязында ССРЭ-ниң төлээлери октябрь 15-те сессияның хүн айтырынга дүрген көөр чүгула айтырыг кылдыр «Кыдат Улус Республиканы удур агрессчи үүлгедиишкиннериниң дугайында болгаш ол үүлгедиишкиннер дээш АКШ-тың шериг-далай флодунун харысалгалыг болурунун дугайында» айтырыгны киирер дугайты саналды киирип, а ол ышкаш ол айтырыг талазы-биле резолюцияның төлевилелин саналдаан деп ол солун бижээн. Ол бүгү болза, ССРЭ-ниң чазааның болгаш совет улустун Ыраккы Чөөн-чүкке база бүгү делегейге тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту хандырарынче угланган чаа чүгула күзеннишкини болуп турар.

«Чжунгоцинняньбао» солун КНО-да совет төлээлериниң саналдарынга хамаарыштыр кыдат улус оларны бүрүнү-биле деткип турар деп бижээн. Бүгү-ниити тайбыңны камгалаарының харысалгазы оваатынган улустар аразының организациязы болур КНО болза, КУР-нуң даштыкы херектер министри Чжоу Энь-лайның телеграммазында айытынган саналдардан болгаш КНО-да совет төлээлериниң киргген резолюциязының төлевилелинден үүнүп турар боттуг хемчеглерни алыр ужуралуг деп санап турар бис деп ол солун айыткан. 600 миллион кыдат улустун чөптүг болгаш быжыг туружу мындыг болуп турар, бүгү делегейде тайбынга ынакшылдыг улустарның ниити негелдези ындыг болуп турар.

(СЭТА).

Индияның премьер-министри Нерунуң Пекинде келгени

ПЕКИН, октябрь 19. КУР-нуң чазааның чалаанын ёзугаар Индияның премьер-министри Джавахардал Неру бөгүн Пекинде келген. Премьер-министри оон уруу Индира Ганди болгаш даштыкы херектер министерствозунуң чиңгине секретары Пиллан үдеп чоруур.

Неруну аэродромга КУР-нуң Күрүне Төвүлелиниң премьери болгаш Даштыкы херектер министри Чжоу Энь-лай, Күрүне Төвүлелиниң премьериниң оралакчылары Чень Юнь, Пын Дэ-хуэй, Дэн Цзы-хуэй, Хэ Лун, Уланьфу, Ли Фу-чунь, Ли Сяньнянь, КУР-нуң Күрүне Төвүлелиниң чиңгине секретары Си Чжун-сюнь, Улустуң хосталга армиязының командылал черинин төлээлекчилери, Пекининиң даргазы Пын Чжень, Пекин болгаш Тяньцзин гарнизонунуң командылакчызы Не Жунчжэнь, Азияның болгаш Оожум океан чурттарының тайбың талалакчыларының харылзаа комитединиң даргазы Сун Цинлин, тайбың камгаладының Кыдат комитединиң даргазы Го Мо-жо, Кыдаттың Коммунистиг партиязының ТК-ның секретариадының начальниги Дэн Сяо-пин, демократтыг партияларның болгаш хөй-ниити организацияларының удуртукчулары, кыдат-индий найырал нинтилелиниң даргазы Дин Си-линь, Тайбыңның Бүгүнидий Төвүлелиниң даргазының оралакчызы, делегейниң Сталинчы шаңналының лауреады Сахиб Синг Сокхей, дээди өөредилге черлериниң студентилери, аныктар организацияларының төлээлекчилери уткуп алган.

Аэродромга уткуп чоргаанларның арызынга ССРЭ-ниң КУР-да элчини П. Ф. Юдин, Пекинде элчин болгаш төлээ черлериниң баштыңнары болгаш кежигүннери база турган.

(СЭТА).

Индияның премьер-министри Неруну Кыдат Улус Республиканың Даргазы Мао Цзэ-дуннуң хүлээп алганы

ПЕКИН. Октябрь 19-та кыдат Улус Республиканың Даргазы Мао Цзэ-дуннуң Индияның премьер-министри Неруну хүлээп алган.

Хүлээп алыышкынга КУР-нуң Даргазының оралакчызы Чжу Де, улус төлээлекчилериниң Бүгү-кыдат хуралының Доктаамал комитединиң даргазы Лю Шаоци, Күрүне Төвүлелиниң премьери болгаш КУР-нуң Даштыкы херектер министри Чжоу Энь-лай, улус төлээлекчилериниң Бүгү-кыдат хуралының Доктаамал комитединиң даргазының оралакчызы Сун Цинлин, КУР-нуң Күрүне Төвүлелиниң премьериниң оралакчызы Чень Юнь, Индий республиканың КУР-да элчини Рагхаван болгаш КУР-нуң Индий Республикада элчини Юань Чжун-сянь олар олурушкан.

(СЭТА).

Европа чурттарының даштыкы садыын хөгжүдер талазы-биле комитеттиң сессиязы доозулган

БЕРН, октябрь 19. КНО-нун Европа талазы-биле экономиктиг комиссиязының Европа чурттарының даштыкы садыын хөгжүдериниң талазы-биле комитединиң сессиязы Женевада доозулган.

Ажылынга 26 чурттарның төлээлекчилери киришкен бо сессия Европаның бүгү чурттарының аразынга, ылангыя Чөөн болгаш Барыын Европаның чурттарының аразынга садыгны хөгжүдериниң айтырыы-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажыын көрген.

Даштыкы садыгның таарымчалыг хөгжүлдезинге шаптыктап турар экономиктиг, административтиг болгаш садыг-политика характериниң моондактаашкыннарын чайладыр дугайында; садыгажыышкын болгаш төлелгелер талазы-биле хөй талалыг, үр хуусаалыг дугуржулгаларны кылырының дугайында; садыг экспертериниң чөвүлел хуралдарын чыыдырар дугайында; янзы-бүрү чурттарның ажылхерекчи бөлүктериниң төлээлекчилериниң аразынга таарымчалыг болур чорукту чиңгедириниң, боттаңгырарының аргахемчеглериниң дугайында; даштыкы садыгның болгаш өске чамдык-даа айтырыгларның талазы-биле информацияларны болгаш статистиктиг сан-медээлерин нептередириниң дугайында айтырыгны сессия чугаалажын көрген.

Сессияның хагдынганы-биле холбаштыр болган парлалга конференциязынга КНО-нун Европа талазы-биле экономиктиг комиссиязының Европа чурттарының даштыкы садыын хөгжүдериниң талазы-биле комитединиң даргазы Сайденфаден (Дания) комитеттиң сессиязы улуг ажылды кылган болгаш Европа чурттарының аразынга садыгны хөгжүдеринге таваржын турар чамдык шаптыктаашкыннарны чайладыр талазы-биле элээн хөй хемчегдерни херек кырынга боттандыр, а ол ышкаш ол чурттарның ажыл-херекчи кижилериниң аразынга таарымчалыг байдалды чиңгедир арганы берип турар чогуур чедиишкиннерни чедип алган деп медегдээн.

Европа чурттарының аразынга даштыкы садыгны хөгжүдер айтырыгларын талазы-биле чыл бүрү бюллетень үндүрерин комитеттиң сессиязы доктаатган. Комитеттиң эргезинге сан-хөй айтырыгларының талазы-биле ажылчын бөлүк, база Европа аразынга садыглаашкынга арбитраж айтырыгларын өөренип көөр эксперттер бөлүү тургустунган турар.

Совет Эвилели төлелгелер дугайында үр хуусаалыг, хөй талалыг дугуржулгалар дугайында чугула айтырыгны чугаалажып көөрүнге белен эвес дээр аяныг чамдык парлалга органнарының дыннадыгларын буруу шавар ужурлуг мен деп Сайденфаден парлалга конференциязынга медегдээн. Ол дыннадыглар түвенин херек кырынга боттуг байдалы-биле нинтилежир чүзү-даа чок деп ол айыткан.

(СЭТА).

фашизмни катап төрүтүндүреринге удур ужуражыышкын

ВЕНА, октябрь 19. Гитлержи кинчиден Европаның хосталган хунунден бээр он чыл болган оон таварыштыр, кижилерни фашизмниң хилиичектеп, кара-бажыңнарга хоругдап турган чоруктарынга удурланган демиселчилериниң ноябрьның 24-тен эгелээш 27-ге чедир Венага бүгү делегей ужуражмышкыны болур.

Улустар аразының белеткел комитединиң дыннадып турарын ёзугаар алырга, бүгү чурттарда ол ужуражыышкынга калбак белеткел нептереэн. Францияның Италияның, Австрияның, Бельгияның, Барыын Германияның, Польшаның, Болгарияның, Голландияның болгаш өске-даа чурттарның национал комитеттери ам болуп ужуражыышкынның алдары кыылдыр открыткаларны болгаш значоктарны үндүрерин улустар аразының белеткел комитединден дилээн.

Тус-тус чурттарда национал комитеттер ужуражыышкынга көргүзери-биле хөй-хөй кино-чуруктарны, чуруктарның болгаш чогаалчыларның национал хамаарышпас чорук болгаш тайбың дээш демиселди көргүзүп турар номнарын болгаш чуруктарын белеткеп турар.

Амгы ужуражмышкынны байырлап турар хөй санныг коллективтиг чагаалар болгаш тус-тус кижилерниң чагаалары Европаның бүгү чурттарындан улустар аразының белеткел комитединин адынга хүн-бүрү кирип турар.

(СЭТА).

Харыысалгалыг редактор Д. О. БЕГЗИ.

Колхозтарның баштаар черлеринге болгаш хамаатыларның ажыл-агыйларынга дыннадыг

Ыяавыла төлевирлиг страхованиенин талазы-биле страхование төлевирлерин төлөзринин 2-ги хуусаазы 1954 чылдың ноябрь 1-де төнерин (хамаатыларның ажыл-агыйларынга сөөлгүзүн)

КҮРСТРАХТЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ САГЫНДЫРЫП ТУР

Страхование төлевирин киирер черлер болза:

колхозтар күрбанкының район салбырларында Күрстрахтың инспекцияларының счёдунга туда акша-биле эвес, санажылгаларның аргазы-биле;

хоорайларда болгаш ажылчын суурларда хамаатыларның ажыл-агыйлары—Күрбанкының, ажаалга кассаларының салбырларынга, Күрстрахтың инспекторларынга болгаш агентилеринге;

кедээ черлерде хамаатыларның ажыл-агыйлары—районнуң сан килдизиниң үндүрүг агентилеринге болгаш Күрстрахтың инспекцияларының инспекторларынга.

Хуусаазында киирбээн төлевирлерни (чедир төлетинмээн) хуусаазы эрттирген үезинин дургузунун хөөзүн туда негеп алыр.

Күрстрахтың эргелели.

Кызыл хоорайда чурттап турар хамаатты Аир Васильевич Бессонов Феодосия хоорайның Ганон кудумчузунда № 15 бажында чурттап турар хамааты Татьяна Николаевна Бессоновадан чарлыр дугайында херекти кедүрүп турар.

Үк херекти Кызылдың улус судунга көөр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Харыысалгалыг редакторнуң 3—62, харыысалгалыг редакторнуң оралакчызының 3—88, партийжи амыдырал, пропаганда, көлээ ажыл-агый культура болгаш амыдырал киллистериниң —3—68. харыысалгалыг секретарьның, үлетпүр болгаш транспорт киллизиниң 4—98, иштики информация, чагаа киллистериниң, бухгалтериянның — 3—65.

ТС—02074. Культура эргелелиниң типографиязы